

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MOGENS LEBECH

NYTORV

Hovedstadens næstældste Torv

WESTERMANN

NYTORV

MOGENS LEBECH

NYTORV

Hovedstadens næstældste Torv

WESTERMANN

NYTORV 5 · KØBENHAVN

Nytaaer 1950

NYTORV

er trykt som Manuskript i 1700 Eksemplarer og udsendt som Nytaarshilsen 1949-50. Tegningerne af det moderne Nytorv skyldes *Palle Nielsen*. *Peyraths Klichéanstalt* har fremstillet Klicheerne, og *Rud. Bøhms Bogtr.* har foretaget Trykningen.

FORORD

Nærværende lille Bog er ikke ment som en udtømmende Skildring af Nytorvs Historie, men har kun til Hensigt at gengive denne i Hovedtræk.

Skildringen falder i tre Afsnit, af hvilke det første behandler Torvet og dets Udvikling indtil den store Bybrand 1795, mens det andet beskæftiger sig med Ejendommen Nr. 5, »William Strands Gaard«, hvor Westermann's Forlag har Domicil. Detaljer af den dekorative Udsmykning i dette Hus er anvendt som Vignetter paa Titelbladet, foran hvert Afsnit samt som Slutvignet paa hele Bogen.

Det tredie Afsnit fører endelig Torvets Historie op til vore Dage. Efter Forlagets Ønske er der særlig lagt Vægt paa at skildre litterære Personligheders Tilknnytning til Nytorv.

MOGENS LEBECH

NYTORV

INDTIL 1795

STRØGET er nutildags et saa umisteligt Træk i det københavnske Bybillede, at man slet ikke synes, det kan undværes i dette. Man tror, disse smalle, paa sin Vis saa utidssvarende Gader maa være af ældgammel Oprindelse, forestiller sig, at Københavnerne i Aarhundreder, ja helt tilbage i Absalons Tid, har travet denne Vej tværs igennem deres By fra Raadhuspladsen — eller hvad det nu hed dengang — og til Kongens Nytorv, som i hin fjerne Fortid heller ikke eksisterede. Og saa er Forholdet det, at Strøget langtfra er saa gammelt som selve Byen.

Næh, da Holberg var ung, i Begyndelsen af 1700-Tallet, var der endnu ikke noget, der hed Frederiksberggade, for slet ikke at tale om, da han blev født i 1684, dengang eksisterede Nygade heller ikke. Holbergs Fødested er som bekendt Bergen, saa han var ude af Stand til at iagttage Anlægget af Nygade, der fandt Sted efter en Ildebrand i 1685, men det var ogsaa en Ildebrand,

der gav Stødet til Anlæggelsen af Frederiksberggade, og den Brand i 1728 fordrev ham fra hans Bolig netop paa Hjørnet af Nygade og Gammeltorv med Udsigt over baade det sidste og Nytorv.

Nytorv og Gammeltorv — Navnene tyder paa en Aldersforskel mellem de to Torvepladser. Den er der ogsaa, man ved blot ikke, hvor stor den er. Gammeltorv eller Gammelmarked, som man ogsaa sagde i Middelalderen, er Københavns ældste Torveplads, antagelig den Markedsplads, ved hvilken den lille Købstad voksede op. Det Torv er altsaa mindst ligesaa gammelt som Købstaden selv, og dens Alder taber sig i Fortidens Mørke.

Anderledes med Nytorv, hvis Anlæggelse lader sig tidsfæste, ja fastlægge paa Dato.

Den Rejsende, der Anno 1600 bevægede sig ind gennem den trange Portaabning i Københavns Vesterport, hvis kummerlige Rester nu ligger dybt under Asfalten udfor Vestergade, vilde finde denne Gade krummende sig omtrent som i Dag. Gamle Veje har jo sjældent et snorlige Forløb. Ogsaa Gammeltorv havde samme Form som nu, og Springvandet med Guldæblerne laa der ligeledes, blot ikke helt paa samme Plads, og bag det bredte sig ikke den store aabne Plads, vi nu kender som Nytorv. Nej, bag Springvandet rejste sig en stor rød Bygning. Det var Raadhuset i Datidens København.

Bygningen rakte næsten tværs over Torvet, kun ved hver Gavl var der Plads til en snæver Gyde. Den til venstre for Raadhuset kaldte man Vandmøllestræde og den til højre Hestemøllestræde, ikke at forveksle med den nuværende Gade af dette Navn. Vandmøllestræde er nuværende Raadhusstræde, der havde Navn efter den Vandmølle, som laa, hvor nu Vandkunsten er, og Hestemøllestræde var kaldt saaledes efter et andet kommunalt Foretagende, Stadens Hestemølle. Møllen var et af Hoved-

stadens ældste industrielle Foretagender, og Værket blev, som Navnet siger, drevet ved Hestekraft. Den havde sin Plads omtrent, hvor siden Arresthuset blev bygget ved Slutterigade.

Mellem de to Stræder og et tredie paa tværs af dem laa — ikke Nytorv, men *Raadhusgaarden*, eller, som man ogsaa kaldte den, *Byens Avlsgaard*!

Det maa erindres, at det var i en Tid, da Landbruget endnu spillede en ikke helt ubetydelig Rolle i Hovedstadens Erhvervsliv, og da de udstrakte Fællede vrimlede med løsgaaende Kreaturer. Til at vedligeholde Bestanden var naturligvis Tyre nødvendige, og disse stod opstaldet paa Avlsgaarden. Her stod tillige Byens Arbejdsheste, for her var ogsaa Materialgaard. Der har formodentlig ligget et større Komplex af forskelligartede Bygninger paa Nytorvs nuværende Plads, blandt disse ligeledes et Antal Beboelseshuse, Tjenesteboliger for den Tids kommunale Funktionærer.

En Række Smaahuse, nærmest i Stil med vor Tids Rækkehuse, Boder kaldte man dem i Middelalderen, laa saa tidligt som i 1496 baade østen og sønden for Raadhuset. De sidste husede foruden nogle af Bysvendene, den Tids Politibetjente, ogsaa — Bøddelen!

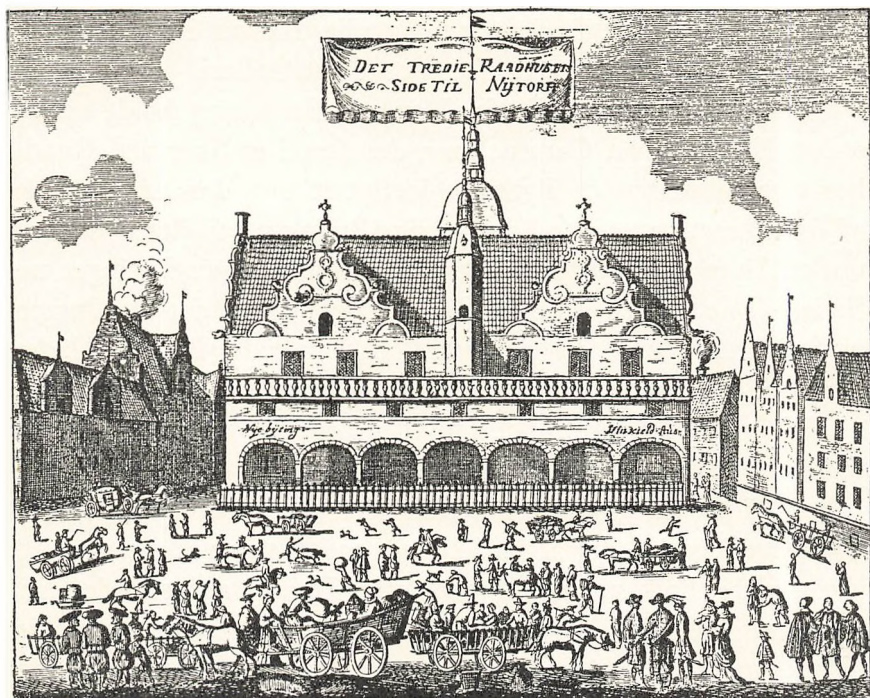
Hvis den fremmede, som havde gæstet Danmarks Hovedstad i Aaret 1600, atter kom tilbage efter en halv Snes Aars Forløb, vilde han finde adskilligt forandret. Ikke blot var Springvandet paa Gammeltorv flyttet, saa det laa mere centralt paa Pladsen, men gik han bag om Raadhuset, vilde han især forundres. Der laa nu en aaben Plads, omtrent saa stor som den gamle foran Raadhuset.

Det hele var en Følge af Christian IV's Paabud til Københavns Magistrat fra Aaret 1606. Det blev udstedt den 1. Decbr., og Begyndelsen af det lyder ordret saaledes:

»Vider, at eftersom Vi forskrevne Vor Købstæd København som en af de fornemmeste Hovedstæder her udi Riget til en Ornat og Beprydelse og des menige Borgere og Indvaanere til Gavn og Gode haver betænkt og for raadeligt og godt anset, at de Huse og Vaaninger, som staar sønden næst op til Raadhuset der sammesteds, indtil alle tre Gader aldeles udi Grunden bliver nedbrudte, og at Pladsen bliver ryddeliggjort, den gamle Torv dermed at forvide og rundt omkring Raadhuset at gøre udi eet, saavel som og Raadhuset paa samme søndre Side paa ny igen at lade oppudse og med sirlig Bygning at forfærdige, som det sig bør...«

Trods den gammeldags Sprogform forstaar man let Meningen. Grunden Syd for Raadhuset skulde ryddes og udlægges som Torv og Raadhusets Facade ud imod dette fornyes. Men alt dette vilde koste Penge, rundt regnet 5000 Daler, som næppe vilde kunne udredes af den aarlige Byskat, hvorfor Kongebrevet ogsaa, »da saadan Forandring sker Byen og den ganske Gemen til Bedste«, paalagde Borgerskabet en Extraskat paa dette Beløb. Som man kan tænke sig, holdt Overslaget ikke, og der maatte efter et Par Aars Forløb udskrives en ny overordentlig Skat.

Men saa pyntede det ogsaa paa Raadhuset, ikke mindst paa den Side, som vendte mod Nytorv, og som formodentlig tidligere ikke har haft nogen særlig udsmykket Facade. Forholdet var dog nok det, at begge Facader blev ombygget. Et naivt Billede fra 1596 viser endnu Raadhuset som en gotisk Bygning med kamtakkede Gavle. Men Raadhuset fra Christian IV's Tid var præget af den nyere Byggemode, Renæssancen. Mindre Betydning har i denne Forbindelse Facaden mod Gammeltorv med det høje Taarn, hvor Christian IV's og hans Dronnings Vaabener var anbragt over Døren, ved hvilken forresten det gamle Byens Alenmaal var lænket fast, og tillige et andet mere mærke-

Københavns Raadhus set fra Nytorv. Efter Resen ca. 1670. Bygningen har det Udseende, den fik efter Christian IV's Ombygning først i Aarhundredet. Bemærk Vinkælderen til højre i Buegangen og Torvelivet, der præges af Amagerbønder med deres karakteristiske Hovedbeklædning.

ligt Længdemaal, der, efter hvad en fransk Rejsende med Undren bemærker, blev brugt i visse Skilsmisssager! Nemlig dem, i hvilke Hustruen maatte beklage sig over Ægtefællens ufuldkomne Manddom.

Men Raadhuset havde baade mod Gammeltorv og imod Nytorv to Kvistgavle med Sandstensforsiringer à la Rosenborg, alt-saa i Christian IV's Yndlingsstil, den hollandske Renæssance. Mod Nytorv stod mellem disse Gavlkviste et slankt ottekantet Trappetaarn, hvis Grundvold man i vore Dage har udgravet.

Udfor Førstesalen løb der en udvendig Balkon i hele Husets Længde, og under dette fandtes et aabent Galleri.

Her fik Byretten sit Sæde. Den var før blevet holdt under aaben Himmel paa Gammeltorv, derefter i et Skur ved Raadhuset, men »siden er Bytinget forflyttet paa den anden Side af Raadhuset tvært imod det forrige Byting ud til det nye Torv under Altanens Hvælving i den vestre Ende, hvor Bytinget nu findes. Og,« fortæller Peder Resen videre, »paa det at Altanen og Raadhuset kunde have en god Skik, har Peder Dickman ladet opmure i den anden østre Ende af Raadhuset under Altanen lige saadan en Stue, hvorudi de, som ville være for sig selv og drikke et Glas Vin kan have deres Magelighed.«

Ved Siden af denne Raadstuekælder laa »Byens Hægte«, — Raadstuefængslet, der almindelig anvendtes til de ikke saa grove Forbrydere, Folk, navnlig Tyende eller Haandværkssvende, der, som vi nu vilde sige, havde overtraadt Politivedtægten. De kunde blive dømt til at gaa med den spanske Kappe om Dagen for om Natten at hvile ud i Fangekælderen, hvor Traktementet almindeligt var Vand og Brød. For grovere Forbrydere byggedes siden det saakaldte Slutteri i Svendegade, omtrent hvor den nuværende Slutterigade ligger. Et gammelt Hus fra 1515 indrettedes først til Fængsel, men blev siden afløst af en Nybygning. Svendegade havde sit Navn af, at her nu var Tjenesteboliger for Bysvendene, samt forøvrigt ogsaa til Mestermændene, der dog boede ud til Kattesund. Ud til denne Gade laa ogsaa Byens nye Avlsgaard, opført paa en større Havegrund, som Kommunen her ejede.

Nytorv overtog i det hele den Rolle, Gammeltorv før havde spillet med Hensyn til Rettens Haandhævelse. I Torvets sydvestre Hjørne byggedes i 1629 »det murede Kag«, som 1672 siges afløst af et Rettersted af Tømmer, hvor Misdædere kunde

hænges, halshugges og parteres, samt usædelige Kvinder og andre kagstryges, det vil sige piskes. Dette Skafot stod indtil 1761, da det var faldefærdigt, og saa blev Retterstedet flyttet til Vesterfællid, men »naar Exekution ved Kagstrygning forefalder, kan dertil paa Nytorv blive oprejst en Pæl, hvorved samme kan ske.«

Det var i gamle Dage en yndet Folkeforlystelse at overvære Henrettelser og andre Afstraffelser af Forbrydere. Henrettelser var dog ikke nogen Hverdagsbegivenhed. I Perioden 1662-99 kom 24 Mennesker paa denne Maade af med Livet paa Nytorv, hver Gang tjente Bøddelen sine 10 Rigsdaler. Af mere celebre Ofre kan nævnes Amtmand Poul Juel, der for Landsforræderi blev henrettet den 23. Marts 1723. Den sidste Henrettelse paa Nytorv fandt Sted den 7. December 1758. Kancelliraad Frederik Hammond, der ejede en Jernfabrik i Gudbrandsdalen, og hans Manufakturist, en Svensker Anders Sundblad, maatte lide Døden, fordi de havde fremstillet falske Bankosedler til et Beløb paa 34.000 Rigsdaler. Hammond havde været en anset Mand, der førte stort Hus, men han gik frimodig i Døden. Sundblad var mere frygtsom og bevæget, »da han, før han traadte frem, kyssede Hammonds afhuggede Hoved paa Munden, som det laa i Ligkisten«.

De blev begge henrettet med Sværdet, hvad betragtedes som finere end at blive halshugget med Økse!

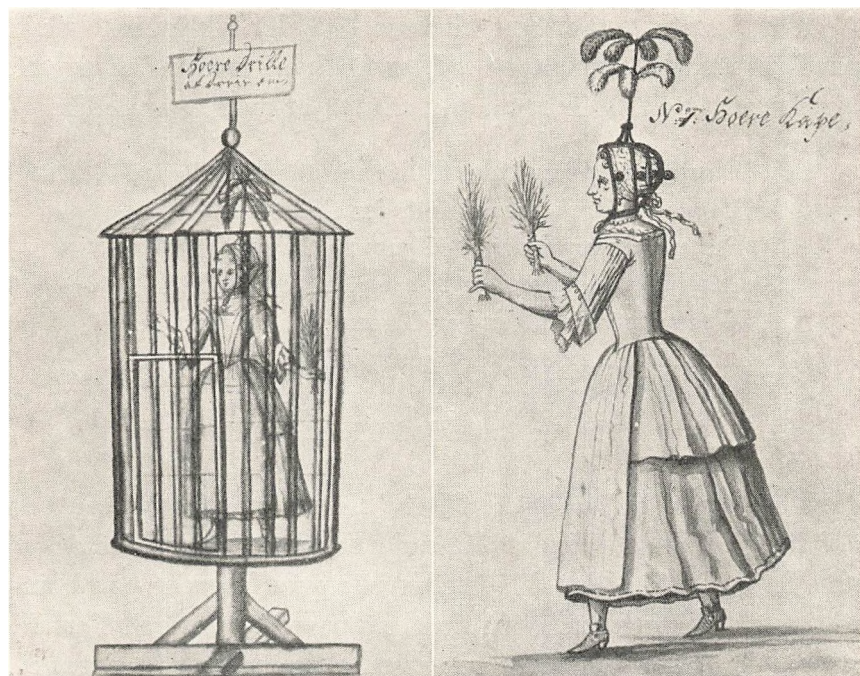
Kagstrygning var en noksaa hyppig Foreteelse, og den blev udført paa Nytorv indtil 1780. Blandt de mere bekendte Delinkventer var Anne Polman, hvem Holberg har udødeliggjort som Anne Hattemagers. Hun var en Bordelværtinde fra Mikkelsbryggersgade, og Processen mod hende stod paa i tre Aar, indtil hun i 1725 blev dømt til at piskes med 9 Svøber paa Nytorv og derefter udvises. Begivenheden nød den sjældne Ære at blive om-

talt i en af Datidens faa Aviser: Dend forkeerte Mercurius, som i skæmtende Vendinger refererer den bloddryppende Begivenhed:

»Den niende i denne Maaned var man særdeles geskæftig med at expedere Anne Hattemagers, som nu skulde til at rejse, og som hendes Rejse-Pas først maatte skrives, saa var der adskillige, som selv indbød sig at være Vidne til, at det rigtig blev skreven med efterfølgende 27 Bogstaver Anne Hattemagers Horeværtinde, hvortil var tilrede ni Penne — —.«

Pudsig er Historien om, hvordan Politimester Hans Himmerich tog Initiativet til at sætte en Stopper for det løsagtige Liv i Byen. Han anmodede i 1728 Kongen om Stadfæstelse paa et nyt Straffeinstrument af hans egen Opfindelse. Det skulde anvendes imod løsagtige Kvinder, der, som han hævdede, ikke regnede nogen Tids Indsættelse i Spindehuset for noget; »Hvorfor til at skrække saadanne løse Mennesker saa meget desto mere, har jeg ladet forfærdige hosfølgende Maskine, nemlig en Drille, hvorudi de i Utugt befundne Kvinder kunne omdrejes paa ofentlig Plads, nemlig Nytorv, og at en anden med hosføjede Kappe paa Hovedet kunde omdreje samme Drille og saa derefter i Spindehuset paa en Kærre paa hosføjede Maade kunde indsættes. Jeg har taget Inventionen af mangfoldige deslige Maader, jeg ved mine udenlandske Rejser en og anden Sted har set, og som de ingen Skade lide derved paa Kroppen, men alene en stor Spot og Skam, som jeg virkelig tror mere vil skrække dem end Spindehuset, saa vil jeg allerunderdanigst bede om Eders Majestæts allernaadigste Approbation.«

Himmerich fik ikke Lejlighed til at konstatere, om hans Straffemiddel vilde bedre Sædeligheden, han naaede næppe at faa den kgl. Stadfæstelse paa Metoden, før den store Ildebrand i 1728 maa antages at have fortæret de mærkværdige Redskaber.

Politimester Hans Himmerichs Strafferedskaber, som han foreslog bragt i Anvendelse overfor løsaftige Kvinder. Tegninger i Rigsarkivet. Øverst t. v. »Drillen« eller Buret, og t. h. Narrehuen. — Herunder Kærren med de udklædte Kvinder som Forspand.

Holberg, der som nævnt allerede paa det Tidspunkt boede paa Hjørnet af Gammeltorv og Nygade, har i et latinsk Epigram karakteriseret de to Torve. Epigrammet er oversat saaledes:

Du spør, i hvilken Kant af Byen jeg har min Bolig?
To Torve ganske nær, Papil, den findes vil.
Det ene Gammeltorv, med gammel Kunst fortrolig:
Slagsmaal og Tyveri og Svig og Drik og Spil.
Nytorv det andet, der har Galgen man placeret,
midt mellem begge har Justitia sit Bo.
Saa mellem Galgenpak og Galgen ugeneret
jeg boer; den ene Gud mig hjælper mod de to.

Karakteristiken er dog kun halvvejs rammende. Nytorv var nemlig ikke blot forbeholdt Retsudøvelsen, det fungerede ogsaa som Torv. Da Skafottet blev nedrevet i 1761, var det paa Forestilling af Magistraten, der havde paaapeget, at det i sit Forfald var til Vanzir for Torvet, som »er et af de reelle Steder med stærk Passage til og fra Slottet, foruden at det er for lidet til Valbyerne, som paa Torvedagene holde der med deres Varer.«

Nytorv var fra første Færd blevet anvendt til Torvehandel. Paa den Tid, det blev anlagt, havde der været klaget over Byens Slagtere, at de tog for høje Priser og ikke vilde sælge Grovbrød, uden Folk samtidig vilde købe Lammekød. Derfor bekendtgjorde Magistraten den 6. August 1610, »at alle inden og udenbys Folk, ingen undtaget, saa mange det gøre ville, maa til videre Besked lade hidføre til Byen fersk Kød paa det nye Torv sønden Raadhuset og ingen andensteds at udsælge de tvende Torvedage om Ugen som er Onsdag og Løverdag, til Borgerne og andre alle, som købe ville, dog at sælge et Skaalpund godt Oksekød for én Skilling og et Skaalpund godt Lammekød for to Skilling danske og ikke dyrere . . .«

Det er klart, at Pengenes Købekraft dengang var langt større end nu, men der har gennem Tiderne været handlet til forskellige Priser paa Nytorv, som indtil vore Dage var Byens Kødtorv, dog saaledes, at der ogsaa er solgt andre Varer paa Torvet. Da Københavns Torvehandel blev reguleret i 1684, fastsatte man, at saavel Gammel- som Nytorv skulde være Byens Akseltorve, hvor der skulde sælges, hvad kom ind i Byen til Vogns. Amagere, Urtegaardsfolk og Fiskeblødere fik dog Lov til at sidde ved Torvets Sider med deres Varer. Ogsaa Amagerbønderne holdt saaledes deres Varer til Fals paa Nytorv, hvad forøvrigt fremgaar af Resens Prospekt af Torvet. Men dette Forhold blev bragt til Ophør ved en ny Torveordning i 1727, da Amagervognene fremtidig blev henvist til Vandkunsten, mens Nytorv »for en Del her efter skal indrømmes til Torvesiddere, som handler med gamle Klæder, Reb, gammelt Jern og andre Slags Varer, hvilke saavel Bonden som Indbyggerne har fornøden og køber«.

Hvad angaar Bebyggelsen omkring Nytorv, saa har den naturligvis gennem Tiderne skiftet Udseende, ligesom Byens Bebyggelse i det hele taget har skiftet Karakter. Det maa huskes, at det middelalderlige København var forholdsvis spredt bebygget. Store Haver og ubebyggede Pladser bredte sig allevegne i Byen, og dertil kommer, at Husene i al Almindelighed var lave, naar det kom højt, i to Etager, og et relativt stort Antal har været lave Boder, en uanselig Rækkehusbebyggelse. Byggematerialet var almindeligt Bindingsværk, og endnu i det 16. Aarhundrede laa der et lavt Hus med Straatag umiddelbart op ad Frue Kirke. Kun her og der rejste sig anselige grundmurede Huse, Adelens og de mere velhavende Borgeres Gaarde, almindeligt hver med sin betydelige Havegrund.

Som allerede fortalt laa der, indtil Nytorv blev anlagt, en større Havegrund mellem »Raadhusgaarden« og Kattesund, en

kommunal Ejendom. Ogsaa paa den anden Side af Raadhuset ejede Kommunen en større Grund, som den havde modtaget i Mageskifte, da det ældre Raadhus paa Hjørnet af Studiestræde overgik til det nystiftede Universitet. Denne Jord laa, som det hedder: »østen for den ny Raadhusgaard, sønden næst den Jord og Gaard, som Hr. Torben Bille, Gud hans Sjæl naade, fordum aatte (3: ejede), vesten næst den Frue Kirkes Jord, som Henrik Bager nu i Leje har og norden næst den Vor Frue Kirkes Gaard Jord og Bolig, som Martin Jensen fordum i Leje havde.« Saa omstændeligt maatte man i Adkomstdokumenter opregne de tilgrænsende Ejendomme i den Tid, da man ingen Matrikelnumre kendte. Denne Grund har her særlig Interesse, fordi det var paa den, det nuværende Nytorv Nr. 5 siden blev bygget.

Grunden var 1496 en større Have, delt mellem tre Lejere, af hvilke den ene var Per Brolægger, som dengang boede i Garden, som siden har baaret hans Navn.

Det er allerede nævnt, hvorledes der ogsaa paa den anden Side det dengang nye Raadhus laa Havegrunde ud mod Kattesund, men efterhaanden som Befolkningen blev større, mistede Hovedstaden mere og mere af sit landlige Præg, og i det 17. Aarhundrede laa der sammenhængende Husrækker paa alle Sider af Torvet. Dengang som i vore Dage var Ejendommene af veksellende Størrelse, maaske var dog Forskellen mere udpræget end nu. Man skelnede da almindeligt mellem Gaarde og Vaaninger, de sidste ofte bygget paa de førstes Grund.

Folk af forskellige Livsstillinger boede som nu Side om Side. Det vil være ugørligt i denne korte Fremstilling at gøre Rede for dem alle. Det maa dog nævnes, at der paa Nytorv laa flere Bryggergaarde. Saadanne var i Datiden benaadet med et specielt Privilegium, og de skulde af Hensyn til Brandfaren opfylde visse Fordringer, som ikke altid blev efterkommet. Det hændte dog, at

enkelte blev kasseret som Bryggergaarde, saaledes netop en paa Nytorv i Aaret 1688. Faa Aar tidligere var en anden af Torvets Bryggergaarde forsvundet. Den var nemlig blevet eksproprieret i Anledning af det paatænkte Anlæg af Nygade. Som allerede foran omtalt, var det en større Brand i Aaret 1685, der gav Stødet til dette Gadeanlæg. Henved 40 Ejendomme ved Badstuestræde, Vimmelskaftet og i Skovbogade var blevet lagt i Aske, ligesom Ilden havde hærget Bebyggelsen ved den siden forsvundne blinde Gyde, Endeløs, der fra Brolæggerstræde løb imod Nord.

Tre Mænd, Politimesteren Claus Rasch, Ingeniøren Gotfred Hoffman og den kgl. Mathematicus, der siden blev en af vore faa Verdensberømtheder, nemlig Ole Rømer, skulde overveje, hvordan Forholdene fremtidig skulde ordnes, specielt i Forbindelse med en Gennemføring af Endeløs til Vimmelskaftet. Men de kunde ikke enes om en fælles Indstilling og indgav hver sin. Hoffmans er den mest interessante. For staar hans Ord til Troende, viser de, at Idéen til Anlægget af Nygade skyldtes ingen anden end Kongen, Christian V selv. Den kgl. Ordre til Kommissionen mæler ganske vist ikke et Ord herom, men Hoffman kunde henvise til, at Majestætens Planer i denne Retning havde været ham bekendt i adskillige Aar, og ydermere havde Kongen selv »noch vor wenig Tagen ihm auf dem Abriszen mit eigener Hand angewiesen und bezeichnet«, hvor han mente, den nye Gade burde lægges.

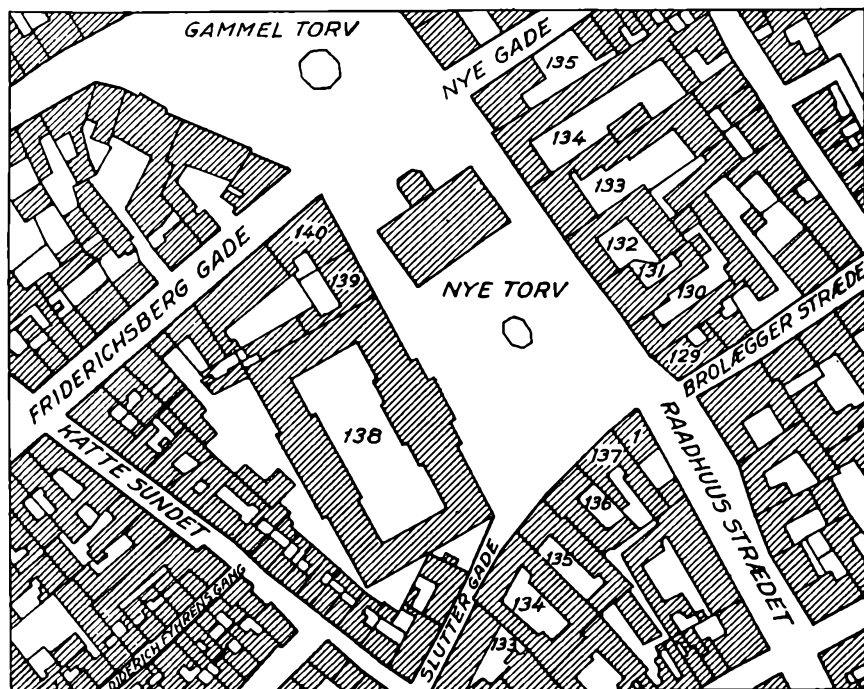
Mens Rømer overhovedet ikke kommer ind paa denne Tanke, bøjede Politimesteren sig loyalt for det kongelige Ønske og gik ind for Anlægget af den nye Gade, der kunde være gavnlig »for adskillige Aarsagers Skyld saasom for Ildebrand og Troppers Marscheren.«

Gaden var afsat med Pæle allerede i Foraaret 1686, men

Anlægget blev først paabegyndt i 1691, og endnu i 1695 blev der fra allerhøjeste Side meddelt en kvindelig Grundejer en Røffel, fordi hun ikke saa meget som havde opført en Brandmur ud til Gaden, »som meget vanheldes ved, at hendes Grund ligger u-bebyggt«.

Nygade blev imidlertid en Kendsgerning, og Nytorv var saaledes sat i Forbindelse med Vimmelskaftet. Det maa dog bemærkes, at man lige til Branden 1795 regnede det søndre Hjørnehus ved Nygade, altsaa nuværende Nr. 1, til Gammeltorv. Raadhuset laa jo paa selve det nuværende Nytorv.

En enkelt af Gaardene ved Nytorv skilte sig fra gammel Tid ud fra de øvrige ved sin Størrelse, og dette Faktum har Følger den Dag i Dag. Det betydelige Areal, som nu optages af Domhus-Komplekset, er i Virkeligheden et Levn fra Hovedstadens Middelalder. Med Byens dengang saa aabne Bebyggelse havde adskillige Ejendomme et større Jordtilliggende. I Slutningen af det 16. Aarhundrede var saadanne store Gaarde ofte i Adelens Besiddelse, og dette gjaldt da ogsaa den heromhandlede, som imidlertid omtrent samtidig med Anlægget af Nytorv, nemlig den 23. Marts 1610 blev tilskødet Kong Christian IV af en jysk Herremand, Knud Gyldenstjerne til Tiim. Den beskrives da som »en Gaard . . . ved det nye Torv, med des tilliggende Have og en Badstue staaendes udi Haven«, men dertil kom »11 Boder ud til Nytorv og seks Boder udi Kattesund«. Her som saa ofte var det Tilfældet, at Ejeren af en større Ejendom havde set sin Fordel i at forsyne den med en Randbebyggelse, en Række Boder, beregnet for Udlejning til mindre bemidlede. Disse Boder fulgte ogsaa med Gaarden, da Christian IV ti Aar senere overdrog den til sin »uægte« Søn med Kirsten Madsdatter, Christian Ulrik Gyldenløve, der dengang dog kun var 9 Aar gammel, og ikke naaede at komme til Skels Aar og Alder, før Faderen atter

Plan over Nytorv med Omgivelser 1757. Tegning efter Gjeddens Kvarterplaner ved O. E. Christensen. Tallene markerer de daværende Matrikelnumre. Sammenlign den moderne Plan Side 75. Nytorv 5 har her Nr. 133. Man ser Rådhuset placeret midt imellem de to Torve og paa Nytorv den murede »Kag«, Skafottet.

solgte Gaarden — nu med 24 Boder — til den københavnske Borger, Proviantskriveren Bartolomæus Haagensen. Dens Areal strakte sig mellem Torvet, Svendegade (omtrent lig nuværende Slutterigade), Kattesundet og Skt. Clemens Stræde (omtrent lig nuværende Frederiksberggade), dog saaledes, at den ikke optog hele Omraadet mellem de fire Gader, hvilket medførte en Op-
 remsning af Skellængder og Tværmaal i Skødebrevet, en saa indviklet Op-
 remsning, at den i det før citerede Skødebrev er for intet at regne i Forhold hertil.

Gaarden kom imidlertid atter i Adelseje. Fra 1658 var Besidderen Rentemester Mogens Frijs, siden den første Greve Frijsenborg, der foruden Grevskabet af dette Navn tillige oprettede Baroniet Frijsenvold. Men — det sidstnævnte maatte hans Enke, Anne Marie Offenberg og Sønnen Grev Nikolaj Frijs atter afstaa til Staten i Aaret 1684, uden andet Vederlag, end at man opgav at forfølge den rejste Sag mod Rentemesterens Bo. Den afdøde Greve havde ikke erhvervet sin store Formue uden Svig, saasom Embedsmisbrug, Underslæb og Falsknerier, begaaet paa hans Opfordring af hans betroede Tjenere. Ogsaa Gaarden paa Nytorv gik med i samme Køb, samt de »tilhørende Vaaninger, . . . fersk Springvand og andet Tilbehør«.

Faa Aar efter blev den gamle Adelsgaard for første Gang indrettet til offentligt Brug, idet det nyoprettede ridderlige Akademi fik Sæde paa Nytorv. Denne Læreanstalt, oprettet paa Initiativ af en sachsisk Adelsmand, Wiglas von Schindel, var halvt et privat, halvt et offentligt Foretagende, der skulde staa aabent for alle, saavel fremmede som Landets egne Børn, af hvad Stand de end monne være, forudsat at de førte et ustraffeligt Levned, for at de dèr kunde oplæres i Gudsfrygt, Studier og alle ridderlige Idrætter. Akademiet blev aabenbart stiftet som Led i Kampen mod den gamle danske Adel, og Adgangsbetingelserne var forsaavidt demokratiske nok, men man imødesaa dog fornemme Elever, idet det blev bestemt, at en fyrstelig Person maatte have tre Tjenere, en Greve eller Friherre to, og andre dødelige kun én. Der skulde undervises baade i Latin, Jura, Statsvidenskab, Teologi og Latin, men ikke mindre i Fægtning, Dans og Ridning, i Forbindelse med hvilken sidste Færdighed der knyttedes et ret stort Hestehold til Institutionen.

Schindel's Andel i Oprettelsen var Købet af Frijs'ernes Gaard, som han fik for den ganske vist ret lave Købesum af 6000 Rigs-

daler, men Bygningerne var saa forfaldne, at en Istandsættelse kostede uforholdsmæssigt mange Penge. Schindel's Efterfølger som Overhovmester fandt endda stadig begge de tvende inderste Huse overmaade brøstfældige, »ravende til Fald for ethvert Vejr, der kom«, og en tilfredsstillende Reparation vilde koste 10.000 Rigsdaler. Senere Overhovmestre syslede med Planer for Opførelse af nye Bygninger paa andre Steder i Byen, men Akademiet trivedes i Længden ikke og blev i 1710 foreløbig ophævet, det vil sige i Virkeligheden likvideret.

Den gamle, faldefærdige Gaard skulde dog komme til at huse endnu en kongelig Stiftelse, det kongelige Vajsenhus, som blev oprettet i 1720 og flyttede ind paa Nytorv, ja, en Del af Bygningerne overlevede endda Ildebranden 1728, som ellers hærgede Torvets Omgivelser. Stadskirurgen Carl Friederich Reiser har i sin ordflammende Beskrivelse af »den mærkværdige og meget fyrgterlige Ildebrand 1728« fortalt om Vajsenhusets gamle Bygning, »af hvilken nemlig den ene halve Deel her hid til Raadstuen obbrændte, tillige med deres Kirke, som de Tider var accurat paa det Sted, hvor nu til Dags Apoteket staaer . . . Den 2den halve Part, som blev staaende, extenderte sig lige til Sluttes-Gaden. Jeg maa her lidet beskrive det forrige og gamle Waisenhuuses-Bygning saaledes, som det saae ud for den store Ildebrand; man maa jo dog ey forestille sig, at samme dengang saaledes prægtig paraderede som nu til Dags, O Ney langt fra, det var en Bygning efter gammel Facon og efter den gamle gothiske Arth og Smag, kun een Etage i Høyden, jeg kan allerbedst ligne samme med den gammel Børses Bygning, som bliver visseligen det aller accurateste . . .«

Gamle Billeder af Akademiet viser, at Reiser ikke har saa ganske Uret, naar han sammenligner Bygningen med Børsen. Noget andet er, at den følgelig ikke var i »gotisk Art«, som han siger,

men et udpræget Renæssanceanlæg. Er det Christian IV selv, som har givet Gaarden denne Skikkelse?

Ildebranden 1728 var en Katastrofe af samme Rækkevidde som sidste Krigs Luftbombardementer. Ildens Opkomst skyldtes et Barn, en lille Dreng, der ledte efter noget Legetøj paa Loftet i et Hus ved Sankt Clemens Stræde og tabte en brændende Fyrspaan i en Dynge Halm. En heftig Vestenstorm førte Flammerne ind over Byen, de rasede i fire Dage fra den 20. til den 23. August langs Gade efter Gade, fra Kvarter til Kvarter, og da de endelig døde hen, var henved to Femtedele af hele det daværende København lagt i Aske. Ødelæggelserne var ubeskrivelige. Mellem 1600 og 1700 Ejendomme var gaaet op i Luer, og 3700 Familier var blevet husvilde. Frue, Petri, Helligestens, Trinitatis og Reformert Kirke var brændt, foruden som allerede nævnt Vajsenhusets. Ogsaa det isolerede Raadhus var brændt. Frederik IV's samtidige Historieskriver, Andreas Hojer, mente, at det med Lethed kunde være reddet, da det først alene var Spiret, som blev tændt af den stærke Varme fra de brændende Huse paa Gammeltorv. Magistraten havde som alle i Byen paa det Tidspunkt tabt Hovedet og tænkte ikke engang paa at redde Arkivet. Raadstueskriver Raff sørgede dog for, at hvad man dengang regnede for det vigtigste heraf, blev reddet. Men der brændte forøvrigt 10.000 Rigsdaler i rede Penge paa Raadhuset. Paa Nytorv skaanedes den sydlige Husrække, samt Kvarteret mellem Raadhusstræde og Volden Syd for Lavendelstræde.

Branden medførte det Gode, at Frederiksberggade blev anlagt, mens de krumme og snævre Smaagyder Store og Lille Sankt Clemens Stræde, Helligkorsstræde, Vombadstuestræde og Antikstræde forsvandt. Det var den ældste Kærne af Gammelkøbenhavn, der hermed gik til Grunde, men »Strøget« var endelig etableret i sin fulde Udstrækning.

Branden 1795 hærger Bygningerne omkring Nytorv. Man ser midt i Billedet det brændende Raadhus i den barokprægede Skikkelse, det havde faaet ved Genopbygningen efter den første store Bybrand 1728. Bygningen længst til venstre er Vajsenhuset, fra hvilket de forældreløse føres bort. Ved Raadhuset er Sprøjter i Virksomhed, og foran disse ses Sluffer med Vandtønder. Til højre reddes forskelligt Husgeraad.

Raadhuset blev genopført paa de gamle Fundamenter, dog efter den ny Tids Byggemode, Barokken, og Taarnene mod Gammeltorv var saa skrøbelige, saa de maatte forsvinde. Bygningen stod færdig i 1733. Ogsaa Vajsenhuset fik endelig sin nye, statelige Bygning, opført efter Tegning af Overlandbygmester Krieger. Den stod færdig 1734, forøvrigt saa daarligt bygget, at den kun et Par Aar efter Opførelsen maatte underkastes en Hovedreparation. Hele Bygningen rystede i sin Grundvold, naar der blev ringet med Klokkerne, der hang i det lille spirkrøede Taarn over Midterpartiet med Kirken, let kendelig paa de store Vinduer med de blyindfattede Ruder.

Rundt om Torvet rejste Borgerhusene sig igen, som de offentlige Bygninger præget af Tidens Stil, Barokken. De fleste blev

bygget med de brede Kvistgavle, saa typiske for Byggeriet efter Branden, at man har kaldt dem »Ildebrandshuse«.

Men de, saavel som den Side af Nytorv, som skaanedes 1728, gik ynkeligt til Grunde i den næste store Bybrand, i 1795. Mens Ilden i første Omgang var opstaaet nær Torvet, kom den i sidste op i en saa fjerntliggende Del af Byen som Holmen, nuværende Gammelholm. Det var atter Vejr og Vind, der bestemte Ødelæggelsens Omfang, der dog ikke blev saa stort som i 1728.

Stadskonduktør Rawert, der kom til at lede Byens Genopbygning efter den anden Storbrand, har givet sin dramatiske Beskrivelse af, hvordan Ilden trængte frem gennem Byen. Han raser mod Nikolaj Taarn, der »baade denne Gang og nogle foregaaende Gange havde givet Exempel paa Taarners Skadelighed«. Spiret blev antændt af flyvende Gnister allerede Kl. 6, efter at Branden var udbrudt ved 3-Tiden, og hermed var Bydelen ved Taarnets Fod dømt til Undergang. Videre skildrer Rawert Luerne Fremmarch: »Løverdag Morgen Kl. 4 brændte begge Sider af Hyskenstrædet, og sammedags Middag gik Ilden fra Knabrostrædet over Nygade og satte den vestre Side af Skoubogaden i Brand, hvor de brændende Bygninger i deres Fald styrtede ud over Gaden og antændte Husene paa den østre Side af Skoubogade, hvorved Ilden nu truede med at gaac tilbage ned af Vimmelskaftets nordre Side, som hidtil med megen Møie var bleven reddet . . .«

»Ilden, som dog imidlertid blev forhindret fra at udbrede sig videre tilbage, end til Nr. 24 i Vimmelskaftet, som strækker sig heel igjennem til Skindergaden, vedblev at rase fremad, og naaede Løverdag Eftermiddag Gammel og Nytorv, hvor den lig en opstilt Armee, hvis Torden og Lynild forkynder Død og Ødelæggelse, fremviste den gyseligste Front fra Nørregade til Kompagnistræde. Her havde man dog haabet, at den skulde standse,

og at begge Torvenes saavel som Raadhusstrædets betydelige Bredde skulde hindret den at gaae over.

Men Ildstrømmen var nu engang blevet saa voldsom, at dens blotte Hede antændte, hvor Ildens umiddelbare Paavirkning ikke kunne naa og saaledes forplantedes den over Raadhusstrædet ved Brolæggerstrædet, og Kl. 5 om Eftermiddagen stoed allerede Vaisenhuset i fuld Brand, og nu var intet mere tilbage, som kunde standse Ildens tiltagende hastigere Fremgang indtil Volden, hvor den ogsaa naaede hen inden Søndag Morgen.«

Skønt Ødelæggelserne ikke var af samme Omfang som i 1728, var de store nok. Der var i 55 Gader brændt ialt 941 Ejendomme, heraf i Vester Kvarter 206 og i det tilstødende Snarens Kvarter 123, det vil for den sidste Bydels Vedkommende sige saa godt som den hele med Undtagelse af Karreerne imellem Farvergade, Knabrostræde, Raadhusstræde og Frederiksholms Kanal. Nytorvs Østside — med Nr. 5 — hørte under Snarens Kvarter, Torvets to andre Sider til Vester Kvarter.

Man stod i en lignende Situation som i 1728, og der blev omgaaende truffet Foranstaltninger til Byens Genopførelse. Det var, som allerede omtalt, Stadskonduktøren, der sammen med Stadsbygmesteren, Professor Meyn, 10 Dage efter Branden indleverede et omfangsrigt Forslag til Magistraten, udarbejdet med en Frist paa 2 Gange 24 Timer. Som i 1728 vilde man nytte Lejligheden til en temmelig omfattende Regulering af Gadenettet, og de to Forslagsstillere udtalte et fromt Ønske om, at »Grundejerne ikke saa meget vilde paase egen Fordel«, men som de skrev: »meget mere paaskønne, at der i dette Øjeblik blev funderet en Plan for Evigheden, som vore Efterkommere enten vil yde os og vore Børn Tak for eller bebrejde os for evig, at vore Hensigter ikke strakte sig videre end til at søge egen og nærværende Fordel«. Men — det var et forfængeligt Haab, de

to Herrer havde udtalt. Det pompøse Ombygningsprogram blev kun delvis gennemført. Der var mange Vanskeligheder at overvinde, ikke blot fordi Grundejerne ogsaa i denne Omgang klamrede sig til hver Kvadrattomme af deres Arealer, men tillige fordi Forslaget vilde medføre bekostelige Omlægninger af Vandledninger og Brolægning. Rawert har selv i en af sine Indstillinger udtalt sig herom:

»Før denne Ildebrand indtraf, forundrede alle sig meget over, hvorfor de meget skæve Gader og Grunde, udi den 1728 afbrændte Del af Staden, ikke bleve rettede og gjorde mere regulære, da dog dertil den Gang var saa god Anledning. Men ogsaa denne Gang forblev alt ligesaa skævt og uregelret som tilforn, hvilket har opvakt hos mange for nærværende Tid ligesaa stor Forundring. Vore Efterkommere vil og sikkert sige det samme om os, som vi have sagt om hine vore Forgængere. Ved nærmere Overvejelse og Bekendtskab med Tingene vil man finde, at den formente Regulering ikke var mulig, uden overordentlig store Omkostninger.«

Forskellige af de paatænkte Reguleringer blev følgelig opgivet, saaledes Nedlæggelsen af forskellige Smaagader. Andre saadanne blev dog gjort bredere, blandt andet dem i Kvarteret Syd for Frederiksberggade, og to Ting af større Betydning lykkedes det ogsaa at gennemføre. For det første frilagdes Højbro Plads, idet den Karré, som før laa mellem de to smalle Gyder, Store Færgestræde og Højbrostræde, samt mellem Amagertorv og Kanalen, blev helt sløjfet, og for det andet blev Raadhuset ikke genopført paa dets gamle Plads!

Allerede det først indgivne Forslag havde indeholdt Ønsket herom: »Hvad ovenfor er sagt om Bygningerne mellem Højbro og Store Færgestræde, gælder ogsaa om Raadhuset, som i ulykkelige Tilfælde kunde tjene som Ledeild og føre Ilden fra den

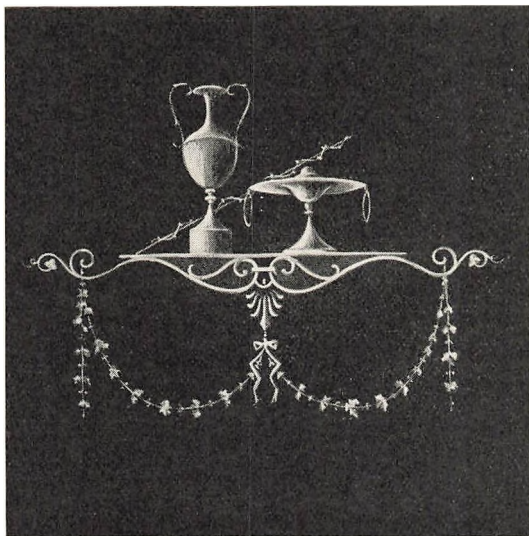
Nytorv set imod Gammeltorv ca. 1805. I Forgrunden til venstre Byggepladsen med C. F. Hansens Raad- og Domhus under Opførelse. Iøvrigt har Genopbygningen af Husene omkring Torvet fundet Sted. Nybygningerne er i det hele præget af Klassicismen. Til højre Nytorv 5. I Baggrunden Petri og Frue Kirkespir, det sidste i den Skikkelse, det havde indtil det engelske Bombardement 1807.

ene Side af Torvet over til den anden, af den Aarsag var at ønske, at det ikke blev opbyggt igen paa dette Sted.«

Forslaget vandt langt fra alles Bifald. »Benyttelsen af de gamle Fundamenter og de hvælvede Kældere, hvilke man troede ogsaa at kunne benytte, anførte man som Argument, hvorfor Raadhuset burde forblive paa sit gamle Sted.« Men i dette Tilfælde blev alle Hindringer overvundet, og Rawert kunde glæde sig over paa dette Punkt at faa sin Vilje sat igennem. Han beretter med Triumf i Stemmen: »Ikke destomindre fandt mit Forslag Gehør.

Hvad og Staden har vundet i Skjønhed ved denne store og herlige Plads falder hver Mand i Øjnene, og ikke mindre have de angrænsende Beboere profiteret ved denne friere Udsigt.«

Det gamle Skel mellem de to Torve blev paa den Maade udslettet. Og ved Genopbygningen efter Branden 1795 fik Nytorv i alt væsentligt det Udseende, det har bevaret til vore Dage. Kun den ene Side har undergaaet større Ændringer ved Opførelsen af Handelsbankens store Bygning. Husrækken paa Torvets sydlige Side er i det store og hele bevaret som den blev genopført efter Branden. Ogsaa Domhuset har Klassicismens Præg, og endelig staar Husrækken paa Torvets Østside stadig saa nogenlunde uforandret.

DEN 1. MAJ 1799 indsendte Justitsraad Hartvig Marcus Frisch ved Stadsbygmesteren, Professor Meyn, et Sæt Tegninger til den kgl. Bygningsadministration, der skulde godkende Opførelsen af Nybygningerne i Hovedstaden. Det drejede sig om Genbygningen af Justitsraadens Ejendom paa Nytorv, nuværende Gade-Nr. 5, og Matrikelnummer 88 i Snarens Kvarter. Frisch besad Ejendommen eller rettere Brandtomten i Henhold til et Skøde, udstedt af Assessor i Hof- og Stadsretten Andreas Bang, og tinglæst 7. Januar samme Aar.

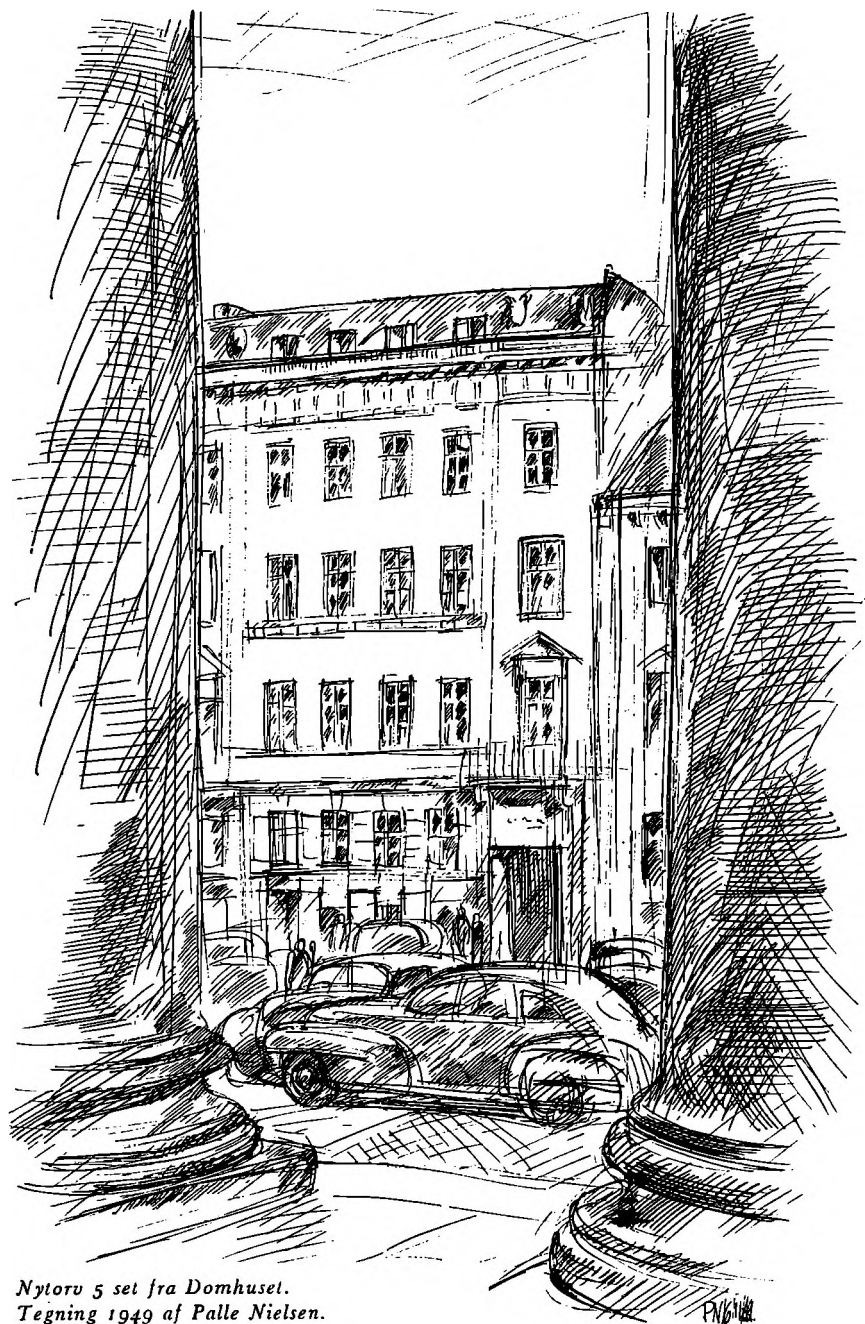
Ejendommen var dengang af samme Udstrækning som i vore Dage med Facade baade imod Nytorv og imod Knabrostræde, en Størrelse den dog først havde faaet i Løbet af det 18. Aarhundrede.

Som allerede foran nævnt modtog Magistraten i Mageskifte i 1492 blandt andet »en Vor Frue Kirkes Jord, liggendes østen

ved det nye Raadhusgaard, tvært over ved Gaden«. Denne Grund var dengang endnu ubebygget og blev af Kommunen bortlejet i tre Dele, hvoraf den søndre 1496 blev brugt af Per Brolægger, de nordre af henholdsvis Metter Peders og Jes Vogn. Det staar i Jordebogen over Byens Ejendomme fra nævnte Aar. Om Grundens Historie i de følgende Aaringer vides intet, men af den næste foreliggende Byens Jordebog fra 1581 fremgaar, at Grunden nu var bebygget, og længst imod Nord stod paa den to Boder eller »Boliger«, som da var i Lundebiskoppens, Magister Niels Hvids Besiddelse. Disse to Huse, der ogsaa tilsammen kaldtes en Gaard, tilhørte i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede Peder Andersen Randulf, der fra 1597 var Byfoged, 1606 blev Raadmand og endelig fra 1618 indtil sin Død 1620 var en af Byens Borgmestre. Hans borgerlige Erhverv var formodentlig Købmandsskab i større Stil, han havde Skibe i Fart paa Nord-søen. Sit sidste Hvilested fik han i Helliggejst Kirke uden Godtgørelse, han havde skænket Kirken baade Døbefont og Orgel.

Den næste Besidder af Gaarden var ligeledes i Kommunens Tjeneste. Det var Peder Christensen And, som 1645 blev beskikket som Hovedstadens første Tingskriver, idet den tidligere Indehaver af Bestillingen fik det nyoprettede Embede som Raadstueskriver. Peder And boede dengang allerede i Gaarden paa Nytorv, og i den tilliggende »Vaaning« sad Bartskeereren Mester Willom von Eskowen til Leje. Han fulgte med, da Gaarden fik en ny Ejer adskilligt højere paa Embedsstigen, nemlig selve Lensmanden paa Københavns Slot, den velbyrdige Frans Brockenhuus, en meget velhavende Herremand, der dog havde erhvervet Størstedelen af sine Rigdomme med sin Ægtefælle, en Datter af Frans Lykke den Rige.

Efter hans Død 1660 kom Gaarden atter i borgerlig Besiddelse. Den næste kendte Ejer er Bryggeren Niels Nielsen, som 1684

Nytorv 5 set fra Domhuset.
Tegning 1949 af Palle Nielsen.

var afløst af sin Kollega i Næringen Hans Lewesen, der tillige var en af Stadens Kæmnere og netop 1684 fik Privilegium paa Valby Kro. I sin Egenskab af Byens Kæmner havde han udlagt ialt 2335 Slettedaler til Betaling af nyanlagte Rendestene samt Reparation af Broen over Peblingsøen, hvilket var letsindigt nok i Betragtning af det Mas, han havde med at faa sine Penge. Skønt en kongelig Befaling udstedt i Aaret 1691 paabød en Ordning af Sagen, havde hans Enke endnu i 1709 ikke paa langt nær faaet hans Tilgodehavende udbetalt, selv om han i Afdrag bl. a. havde faaet »en Bryggergaards Bygning og Materialier«, nemlig fra den Gaard, som blev eksproprieret ved Nygades Anlæg.

Bryggerrettigheden fulgte jo Gaardene. Ogsaa følgende Ejere af Gaarden paa Nytorv drev denne Næring, saaledes Jens Olsen, der som sine Forgængere besad forskellige kommunale Stillinger. Han var fra 1705 en af Byens 32 Mænd og fra 1710 til sin Død 1719 Raadmand. Samtidig var han blevet Kommitteret for Fattigvæsenet, efter i mange Aar at have været Oldermænd for de Fattiges Forstandere i Hovedstaden, et, som det synes, noget besværligt Hverv, eftersom han ved sin Fratræden i 1718 skrev: »Det er mig ret kjært, at jeg bliver entlediget fra saa betyngtet et Væsen og frelst fra mange Fortrædeligheder.«

Hans Formuesforhold kan vel ikke have været de bedste, siden hans Søkende fragik Arv og Gæld efter ham, men Enken Bodil beholdt Gaarden paa Nytorv og havde den endnu, da den brændte i 1728. Forhuset var dengang af Bindingsværk, paa 10 Fag, men foruden 62 Fag Bindingsværk stod der en grundmuret Bygning paa 14 Fag i Gaarden.

Paa det Tidspunkt havde Ejendommen endnu ikke faaet sin senere Størrelse. Da Byen blev ommatrikuleret i 1756, var den imidlertid sammenlagt af tre forskellige Bestanddele, nemlig den oprindelige Gaard mod Nytorv, den bagud tilstødende Grund,

som 1728 havde ligget ud til Endeløs Stræde, og et Stykke af en Gaard ved Vimmelskaftet, begge formodentlig tilkøbt, efter at Knabrostræde var blevet forlænget op til sidstnævnte Gade.

I denne Størrelse blev Ejendommen i 1744 købt af Jeronimus Laub, en tysk Læge, den første af Slægten her i Landet. Efter hans Død tilhørte den Arvingerne, og da Datteren Anne Dortha, Enke efter Justitsraad Joh. Edinger, fik Skøde paa den i 1779, var det kun for et Par Dage senere at overdrage den til Joh. Thomas Neergaard. Atter var det en Herremand, der kom til at besidde Gaarden paa Nytorv, men med Adelsskabet var det i denne Omgang mindre bevendt.

Det var ganske vist J. Th. Neergaards Broder, der indlod sig i Polemik med Johan Herman Wessel, fordi han mente, dennes satiriske Digt om Herremanden, der udsugede sine Bønder for at skaffe sin Søn Penge, var møntet paa Faderen, Peter Johansen Neergaard paa Svenstrup. Men *begge* Brødre fik venlig Omtale i den velkendte Gravskrift, som Wessel forfattede til Tak for det meget kradse, men nu forsvundne Angreb:

Herunder hviler Krigsraad
Neergaard de, Store, Store, Store.
Kun Himlen veed, hvad godt,
han gjorde, gjorde, gjorde.
At tale om hans kjære Frue,
da var hun venlig som en Due.
At tale om hans tvende Sønner,
det ej Umagen lønner.
Men naar jeg tænker
paa hans Datter,
kan jeg ej bare mig for Latter.

Neergaards Efterfølger i Gaarden paa Nytorv var den allerede nævnte Assessor Andreas Bang, hvis Skøde blev tinglæst i

1792, og som i 1799 overdrog den nedbrændte Gaard til Hartvig Frisch. Frisch var Direktør for den Grønlandske Handel og havde nogle faa Aar ejet Ørholm Værk ved Lyngby. Da Fabrikens Eneret paa Fremstilling af Leer og Skæreknive syntes at skulle bortfalde, havde han imidlertid i 1793 solgt Ørholm og fortsatte siden Fabrikationen som fri Næring paa Vodroffsgaard.

Som Navnet antyder, var han en af den nuværende Undervisningsministers Forfædre.

I December 1798 erhvervede han Gaarden paa Nytorv for 10.000 Rigsdaler, og det næste Aar iværksattes Nyopførelsen. De Tegninger, som han indsendte til Approbation, er længst forsvundet. Kedeligt nok, for ellers vilde de sikkert kunne bekræfte, hvad de Lærde er enige om, at Nicolai Abraham Abildgaard er Ejendommens Arkitekt. Efter Traditionen skal Abildgaards Enke have fortalt, at det var Tilfældet, og Troværdigheden støttes ikke blot af Huset selv, men ogsaa af den Omstændighed, at Hartvig Frisch lod Abildgaard udføre Gravmælet over sin netop i 1700 døde Svigerfader, den kendte Storkøbmand Peter Tutein og hans Kone.

Abildgaard er jo mere kendt som Maler end som Arkitekt, han nævnes blandt Skaberne af vor nationale Malerkunst og var efter et fleraarigt Studieophold i Udlandet i 1778 udnævnt til Professor ved Kunstakademiet, hvorpaa det i de følgende Aar blev ham betroet at »male den danske Historie i Riddersalen«, den endnu ikke fuldt udsmykkede Riddersal paa det første Christiansborg, en Opgave, han fuldførte til Samtidens store Beundring. Men da disse hans Hovedværker gik til Grunde ved Slotsbranden 1794, mistede Abildgaard i flere Aar helt Lysten til at male. Han havde allerede tidligere syslet med andre Kunstarter end Malerkunsten, baade det smukke Mindesmærke ved Emiliekilde paa Strandvejen ved Klampenborg, ja selve Frihedsstøtten

paa Vesterbro, oprindelig kaldt Bondefriheds-Monumentet, skyles ham.

Hvad angaar hans Virksomhed som Arkitekt, saa kan det nævnes, at han senere byggede to saa vidt forskellige Bygningsværker som Schweizerhuset og Apis-Templet, begge i Frederiksberg Have, samt endelig sin egen Sommerbolig, Villaen »Spurveskjul« ved Frederiksdal.

Men Christiansborgs Brand, som ødelagde hans store Væg-malerier, havde paa den anden Side givet Anledning til, at man havde overdraget ham en større arkitektonisk Opgave, intet mindre end Ombygningen og Udsmykningen af det saakaldte Lewetzauske Palæ paa Amalienborg, som den husvilde Arveprins Frederik havde købt. Det er det Palæ, som siden kaldtes Christian VIII's, og som sidst var Christian X's Residenspalæ.

Den nye Udsmykning brød helt med Palæets oprindelige Stil, Rokokoen, som Abildgaard afløste med sin egen Tids Kunstmode, Klassicismen. Og da Frisch fornemt lod sin Gaard paa Nytorv opføre ved den af Kongehuset anvendte Arkitekt, blev den naturligvis præget af samme Stilart, baade ude og inde. Hvad angaar Interiørerne, er det interessant, at forskellige Enkeltheder minder om Abildgaards dekorative Udsmykning paa Amalienborg.

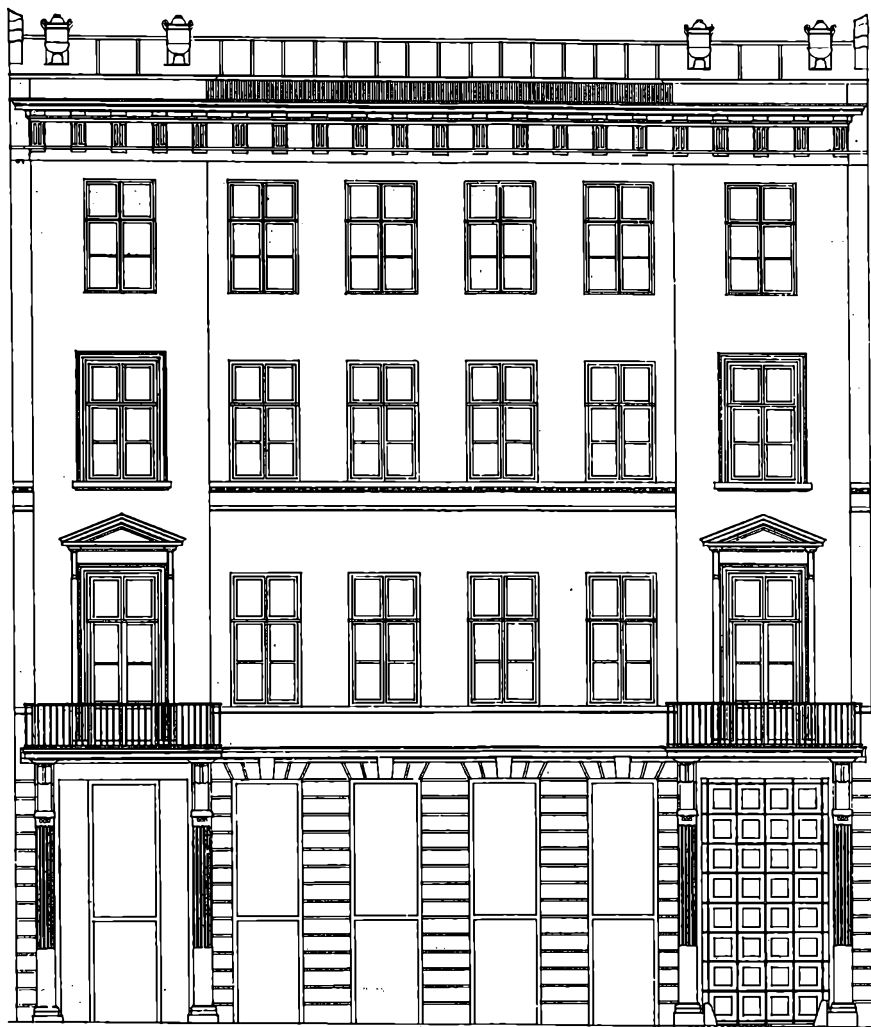
Som Gaardens Facade nu fremtræder, er den Resultatet af en Ombygning i 1889-90, da Bygningen blev forhøjet med én Etage, dog saaledes at Gesimsen blev hævet og anbragt oven over det nye Stokværk. Ogsaa Kælder- og Stueetage blev ændret paa skæmmende Vis.

Da Frisch første Gang — i December 1799 — lod sin Nybygning brandassurere, stod den endnu under Opførelse, baade For- og Sidehus, ja endnu i Juni Maaned det følgende Aar var det Indre ikke i Orden. Saaledes var Væggene ganske vist beklædt

*Nytorv 5. Facaden i dens oprindelige Skikkelse. Rekonstruktion.
Efter Leo Svane: Abildgaard.*

med Lærred, men dette ikke malet. Den ældste Beskrivelse af det helt færdige Hus stammer fra Aaret 1803 og giver kun en meget ufuldkommen Forestilling om dets Udsmykning. Som Eksempel skal anføres, hvad der siges om det midterste Værelse i

*Nytorv 5. Facaden, som den saa ud Aar 1926. Opmaalingstegning.
Efter Leo Svane: Abildgaard.*

Stueetagen: »Til Gaden en Stue 3 Fag, hvortil af 2 dobbelte Døre, hver af 10 Fyldinger, er Indgang, Loftet gibset, i Midten en malet »Blafond« og ellers er Loftet aparte med Limfarve dekoreret, Gulvet lagt med Planker, Væggene foruden (o: und-

tagen) Bryst- og Pillepaneler, betrukket med fint Lærred, som i »Testonier« er malet, Gulvet malet, en 2 Etages Piedestal-Ovn, for Vinduerne indvendige Skodder . . .«

Husets øvrige Værelser beskrives i lignende Vendinger, dog med nogle Variationer, trods Ordknapheden hver for sig af en vis Betydning. I et andet Værelse i Stuen var der over Dørene »a parte paa Lærred malede Dørstykker«, mens det om et Værelse paa 1. Sal hedder: »Loftet gibset og med Limfarve dekoreret, i Midten en Blafond og i Gesimsen Sparrehoveder, som er forgyldte, Gulvet malet, Væggene, hvorom er Fodpaneler, er betrukket med fint Lærred, herom er forgyldte Borter.«

Denne Beskrivelse gælder det Rum, der endnu har bevaret mest af Abildgaards Udsmykning, nemlig Altanstuen paa 1. Sal, nærmest Raadhusstræde. De forgyldte Sparrehoveder er vel forsvundet, men har sikkert haft samme Karakter som det Løvehoved, der findes i Midterstuen i samme Etage. Og Loftet synes helt at have bevaret Udsmykningen fra Abildgaards Tid, med den cirkelrunde »Blafond«, Midterfeltets Maleri, holdt i gyldne, brune og blaa Farver med en Fremstilling af den nordiske Himmels Stjernebilleder, Bjørnen og Dragen og hvad de allesammen hedder. Efter al Rimelighed et Arbejde af en Elev, men inspireret af Abildgaard selv.

Bygningens anden Etage, Førstesalen, var saavel ved den indre Udsmykning, som paa Facaden og ved sin Højde — 7 Alen mod $5\frac{1}{2}$ og 6 i henholdsvis første og tredje — markeret som den fornemste. Det midterste Værelse med tre Fag — med tre Vinduer — var flankeret af de to Altanstuer, den ene paa to, den anden paa ét Fag. I »Salen«, som man kaldte det midterste Rum, er der ligeledes bevaret en Del af den oprindelige Udsmykning, her dog kun Træværket, Dørene med deres »Gesimser og spidse Frontoner der er zirede med Sparrehoveder«, samt to

Nytorv 5. Loftsmaleri i Altanstue paa 1. Sal. Fremstilling af den nordiske Himmels Stjernebilleder, formodentlig ved en af Abildgaards Elever. Et af de faa Levn af Husets oprindelige Udsmykning.

faste Konsolspejle paa Ydermuren. Men forsvundet er desværre de »fire historiske malede Stykker«, som prydede Lærredstapeterne. Det var vel dem, Kunsthistorikeren Høyen hentydede til, da han i 1859 omtalte, at der ikke mange Aar før den Tid i Lorentzens Hus fandtes »en Række Dekorationer, som var superbt gjorde, det var rene Pragtstykker, der fandtes ogsaa Stykker, udførte af en af hans (3: Abildgaards) Elever«.

I Øjeblikket er det en ringe Trøst, at Abildgaards Billeder skal være overmalet og stadig gemme sig under Væggens nuværende Dekoration. Fire Historiemalerier af Abildgaard — maaske ikke allegoriske Fremstillinger, men mere realistiske Scener, som han

ogsaa har malet dem — vilde trods alt være af større Værdi end de Vægdekorationer i pompejansk Stil, som nu smykker Rummet, og som efter Signaturen H. H. at dømme synes udført af Heinrich Hansen, Arkitekturmaleren, der blandt andet har udført Dele af Vægudsmykningen i Christian IV's Kapel i Roskilde Domkirke. Han havde her arbejdet sammen med Dekorationsmaleren M. H. E. Eddelien, der i sin Tid sammen med Malerne Constantin Hansen og Hilker havde dekoreret Billedhuggeren Freunds Lejlighed i Materialgaarden. Saa vidt vides det første Tilfælde, hvor den pompejanske Stil blev bragt i Anvendelse i Hovedstaden.

Siden fulgte flere Rigmænd Eksemplet, og blandt dem aabenbart ogsaa den af Høyen omtalte Lorentzen, Vinhandler O. D. Lorentzen, der fra Midten af det 19. Aarhundrede ejede Nytorv 5. Hartvig Frisch var død 1816, og hans Enke havde i 1817 solgt Ejendommen til Grosserer Moses Seligman Trier, efter hvem Grosserer J. A. Lange blev Ejer 1826. Han solgte atter i 1833 til Byfoged og Politimester paa St. Croix Frederik Frederiksen, som var Lorentzens Forgænger. Hans Efterfølger var først Enken og derpaa Svigersønnen Arkitekt August Klein. Det var ham, der foretog den førnævnte Ombygning i 1889-90. Trods det, den blev gennemført med en vis Nænsomhed, har den ikke været til Gunst for Bygningens ydre Fremtræden. Før løb Taget ned bag den lave Attika, den Overbygning, der kronede Gesimsen, og som var prydet med fire Vaser. Nu er Vaserne paa en uskøn og uorganisk Maade anbragt paa det flade Tag, og hele Bygningen har et lidt kulisseagtigt Præg.

Leo Swane, der har skildret Abildgaard og hans kunstneriske Virksomhed, giver følgende Karakteristik af Gaarden paa Nytorv: »... selvom nu facadens inddeling i hovedtrækkene er den for den tid almindelige, er der enkeltheder, der giver den en egen

No 4.

Sire og Lyde Skilling.

Hæderlig
1799.
København

= 624613

Handwritten signature/initials

Anno 1799 d. 30de November
 Nu vi nyr og bygge Gaard med Græs
 og Lyndene, med 8de Torv liggende
 og i den nye Græs Gaard Matruale m.
 8de M^{te} Snarrens Græster and.
 sket, som vi tidligere har fortaget
 Hartvig Frisch, der forfra har købt
 spærret den liggende Værd ud for
 Snabree Skæde, maalt efter den af
 den nye Lynd ansejre Paparation, og
 skrevet i bogen af den Herre for sand
 Hæder, som efter følgende Antagelse
 med Hædering indsejse

Large handwritten flourish or signature

Det 2de 1799
 575
 1798

karakter; det er først og fremmest den lette, opadstigende flugt i kompositionen af sidefagene, den begynder i de smalle, delvis kanellerede lisener, der afsluttes i høje, ejendommeligt svungne voluter, som bærer de flade og graciøse balkoner; her fortsættes stigningen strax i indramningerne om balkondørene og frontonerne over dem, baaret af smalle knægte. Den slanke rejsning i disse partier fortjener beundring; af betydning for den er det ogsaa, at selve porten trods sin størrelse virker let, fordi den er opdelt i saa mange kvadrater og holdt i én flade.«

Nytorv 5 var nok bygget som Herskabsejendom, men ikke som en saadan i lidt ældre Forstand, da Ejeren med sin Familie og sit Tyende almindeligt beslaglagde samtlige Husets Etager. Ejendommen blev sikkert fra første Færd bygget med Udlejning for Øje. Hver Etage var en selvstændig Lejlighed med Køkken og forøvrigt omtrent samme Planskema som de øvrige Stokværk. Hvad angaar Grundplanen, saa var Bygningen af den gængse Type med Forhus og Sidehus, og det var ligeledes almindeligt, at der som her ud mod Gaden laa en større Stue, flankeret af to mindre Kabinetter. Men noget gammeldags var Trappen placeret tilbage i Sidefløjen, mens paa den anden Side den Gang, der gennem denne satte Køkkenet i Forbindelse med Forhuset, var et ret moderne Fænomen.

Bortset fra den ombyggede Facade og forskellige af Tidens Krav hidførte Ændringer i Bag- og Sidehusene, stod det omfangsrige Komplex, som Nytorv 5 dannede, i mange Dele uændret siden Hartvig Frisch's Tid. Men det sidste Ejerskifte afstedkom en absolut Ændring af dette Forhold.

Den nuværende Ejers, Grosserer Børge Strand, Indehaver af En Gros Manufakturfirmaet William Strand, købte 1935 Ejendommen og flyttede sin Forretning til Huset. Oprindelig etableret i Horsens var Firmaet i 1919 flyttet til København, hvor det

I Porten til Nytorv 5 hænger et Ur med følgende manende Parole: M ø d g l a d o g p r æ c i s. En Notits i Bladene om dette Ur inspirerede Robert Storm Petersen til dette Dagbogsblad i B. T.

Iøvrigt havde Storm P. en vis Tilknytning til Nytorv. Hans Fader, Slagtermesteren, havde en Overgang Stade paa dette.

havde haft Lokaler i Gothersgade, Store Kongensgade og Frederiksberggade. Nu flyttede det ind i eget Hus, efter en gennemgribende Ombygning af hele Komplekset. Strand købte det af Aktieselskabet »Nytorgv-Knabrostræde«, der havde haft Ejendommen siden 1918. Dagbladet »Børsen« maatte ved Ejerskiftet fraflytte sine Redaktionskontorer paa 1. Sal. Flytte maatte ogsaa de kendte Læger Ryder og Gregers Fanøe, samt Erik Dahls Flagfabrik.

Hvad angaar Forhuset, tidligere fredet i Klasse B, nu i Klasse A, saa blev det kun restaureret. Noget andet gjaldt Bagbygningerne og Bygningerne ud imod Knabrostræde. Her gik man radikalt til Værks, og hele Grunden blev raseret. Det store Pakhus, der stod paa tværs midt paa den, blev fjernet paa en noget usæd-

vanlig Maade. Entreprenøren lod to Lastbiler trække den store Skorsten midt i det omkuld med det Resultat, at Huset væltede. Men det gav en saadan Rystelse, at Pengestykkerne hoppede ovenud af samtlige aabne Kasser i baade Aarhus Privatbank ved Vimmelskaftet og Landmandsbankens Afdeling paa Nytorv. Som et Kuriosum kan det ogsaa nævnes, at man dengang i Ejendommen fandt Bure, i sin Tid benyttet til Gæs, som skulde stopfodres, ved at man uafbrudt puttete Melkugler i Halsen paa dem.

I Stedet for de gamle Bygninger blev der under Ledelse af Arkitekt Ove Falkentorp opført en moderne Forretningsejendom af Jernbeton.

Nytorv 5 har nu faaet Navnet: William Strands Gaard.

NYTORV

EFTER 1795

HVER TID bygger i sin Stil, og det Nytorv, som opstod efter Branden 1795, maatte naturligt blive præget af den da gængse Arkitekturmode, Klassicismen, hvis fornemste Repræsentant i den Periode var C. F. Hansen. Han var tillige den af de offentlige Myndigheder foretrukne Bygmester, hvem det blev betroet at lede Genopførelsen af Byens Monumentalbygninger, det ved Branden 1794 ødelagte Christiansborg saavel som Stadens nye Raadhus.

Da man havde besluttet ikke igen at bygge paa Fundamenterne af det gamle Raadhus, valgte man i Stedet Grunden, hvor Vajsenhuset havde ligget, men øgede denne ved Køb af nogle tilstødende Arealer. C. F. Hansens Raad- og Domhus — opført i Aarene 1805-15 — fik ganske vist paa den Maade en noget akavet Beliggenhed i et Hjørne af Torvet, men Arkitekten forstod at løse Opgaven paa en fuldt tilfredsstillende Maade. Bygnin-

gens fremspringende Portal med de svære Søjler over en god Virkning i Bybilledet, enten man iagttager den forfra og paa nært Hold, eller man ser den paa længere Afstand oppe fra Gammeltorv. Og Beliggenheden gav oven i Købet Mesteren Lejlighed til at udføre den meget beundrede Slutterigade og derved skabe Byens mest ejendommelige og i egentligste Forstand markante Gadebillede. Takket være Placeringen imellem selve Domhuset og den samtidig opførte Arrestbygning fik Gaden en gaardlignende Karakter, der hidkalder Erindringen om italienske Forbilleder. Men ogsaa Indgangen fra Nytorv er smukt udformet. Det var man klar over, selv i den Periode, man var mest skaanselsløs i sin Dom over C. F. Hansen, i Stilforbistringens Periode, da man byggede i alle mulige ældre Stilarter, helst med saa mange Kruseduller som muligt og slet ikke forstod at vurdere den klassisk strenge Ro, som udmærker C. F. Hansens Bygninger. Da der saaledes i 1889 blev opført en ny Fængselsbygning i Tilslutning til Domhuset, skrev man halvvejs ringeagtende, at den var »bygget i en tarvelig, til de øvrige Raadhusbygninger nogenlunde svarende Stil«, men føjede dog til: »Iøvrigt er det, Arkitekten, den for sin Aandløshed ellers saa berygtede Konferensraad Hansen, her har opført: Hvælvingen, Passagen mellem Raadhuset og det gamle Fængsel, selve dette og Raadhusets Facade, noget af det bedste, der er i vor paa stilfulde Bygninger saa fattige By . . .« Den førende Kunsthistoriker i Slutningen af det forrige Aarhundrede, Julius Lange, havde Hovedansvaret for den haarde Bedømmelse af den i sin Tid og nu atter saa beundrede Arkitekt, ja veg end ikke tilbage fra at hævde, »han mindre kunde betragtes som Kunstner end som Embedsarkitekt.«

Først da Diskussionen om Nyrops Raadhus havde givet Stødet til en Udstilling af C. F. Hansens Arbejder, blev han saa at sige genopdaget af vort Aarhundredes Arkitekter, og i en Aarrække

Indgangen fra Nytorv til Slutterigade. Tegning 1949 af Palle Nielsen.

svor man atter til Klassicismen. C. F. Hansen er saaledes ikke uden Andel i, at da Hjørnehuset Nygade-Nytorv blev ombygget, skete det i klassiske Former, saa Ejendommen ikke kontrasterer saa stærkt med Torvets øvrige Bebyggelse.

Ved den Lejlighed blev de to Ejendomme Nytorv 1 og 3 sammenbygget. Den sidstnævnte Gaard var blevet genopført efter Branden 1795 for Ejeren, Kancellisekretær Frederik Langebek, hvis mere berømte Fader var Jakob Langebek, Gehejmearkivarius og — Brygger! Den lærde Historiker har ogsaa draget Fordel af Gaardens specielle Privilegium, men maaske ikke været klar over, hvilke historiske Minder der knyttede sig til Stedet. Det var her, Ridderen Torben Bille havde sin Gaard sidst i det 15. Aarhundrede, sikkert en statelig Bygning, hvor Kong Christiern I ved en given Lejlighed i 1476 holdt Retterting, det vil sige præsiderede i Højesteret.

Om Genopbygningen af Nr. 5 er der allerede fortalt. Ogsaa Nr. 7 menes opført af en af Datidens mere kendte Bygmestre, der tillige var Bygherre i større Stil og Spekulant i Ejendomme. Det var Arkitekten A. Kirkerup. Nr. 7 er mere fornemt udstyret end de fleste andre af Torvets Ejendomme, Abildgaards Hus naturligvis undtaget. Ogsaa Tømrmester Casper Frederik Hollander, der har ladet opføre Naboejendommene, nuværende Nr. 7, har sikkert købt Brandtomterne paa Spekulation.

Ikke mindst Husrækken paa Torvets Sydside har bevaret det klassicistiske Præg. Ganske interessant er det iøvrigt, at Nr. 17, hvor »Kraks Vejviser« har til Huse, forsaavidt hævder Traditioner fra det 18. Aarhundrede. Det var Idealisten, Agent Holck, »de fattiges Tolk«, som i 1770 grundlagde »Københavns Vejviser«. Denne hans Virksomhed gav forøvrigt Stødet til en praktisk Reform. Da de enkelte Ejendomme dengang ikke var forsynet med nogen Nummerbetegnelse, maatte Holck i sin Vejviser

nøjes med at anføre Gadens Navn udfor de registrerede Personnavne. Men paa hans Henstilling beordrede de kommunale Myndigheder, at fremtidig skulde Ejerne male deres Matrikelnumre paa de enkelte Huse.

Hvad der har særlig Interesse er, at de to Boghandlere, der efter Holcks Død 1779 overtog Udgivelsen af Vejviseren, Christian Gottlob Proft og Christian Georg Proft, Far og Søn, begge boede Nytorv 17, hvor Vejviseren blev udgivet indtil 1805. Og siden atter fra 1921, efter at »Kraks Legat« 1918 havde købt Huset.

I Mellemtiden var der udkommet en anden Art Vejviser fra et Officin paa Nytorv. Det var »Adressebog for den danske, norske og svenske Boghandel«, hvis fire første Aargange, 1859, 1861, 1867 og 1869 blev udgivet af Otto B. Wroblewski. Nytorv havde atter faaet en Boglade, da han i 1858 etablerede sig i Nr. 19. Han havde før den Tid ikke villet stifte Forretning i Hovedstaden, fordi han ikke ønskede at konkurrere med sin gamle Principal C. A. Reitzel, som han havde været ansat hos i 10 Aar. Sine Indtryk derfra har han fæstnet i en Erindringsbog, der viser Reitzels Boglade som det Sted, hvor Datidens Skønaander næsten daglig mødtes, en Omstændighed, der sikkert har bidraget til at præge den unge Wroblewski. Han har udover disse og andre Ungdomserindringer ogsaa skrevet om sin Barndom, men ikke efterladt noget skriftligt fra de halvhundrede Aar, han virkede paa Nytorv. Og det maa i høj Grad beklages, for hans livligt fortalte Skildringer er af største Værdi for den topografiske Forskning. Iøvrigt spillede han en fremtrædende Rolle indenfor Forlægger-Organisationen »Den danske Boghandlerforening«, hvis Næstformand han var gennem mange Aar.

Wroblewskis Boghandel, der med Hensigt har bevaret et hyggeligt gammeldags Præg, udmærker sig iøvrigt ved at være Byens ældste Stempelpapirsudsalg, hvilket atter hænger sammen med,

at Otto B. Wroblewski var Søn af Stempelpapirsforvalter J. D. Wroblewski, der i sin Tid skal have organiseret Salget for Ministeriet.

Man tvinges til at fundere over, hvorvidt mon C. F. Hansen har haft en Finger med ved Opførelsen af Nytorv 21, hvis rundbuede Facade smiger sig ind mod Slutterigade og i hvert Fald bidrager til at give Indgangen til denne Karakter.

Ejendommen, hvor der gennem det 18. Aarhundrede var Brændevinsbrænderi, bar dengang, saavel i offentlige Registre som Annoncer, det mærkelige og tilsyneladende uforklarlige Navn »Trokken«. Dette afløstes efter Nyopførelsen af et andet Øgenavn, »Kommoden«, afledt af Bygningens buede Facade. Ejendommen blev erhvervet af Staten og 1889 taget i Brug som Arrestbygning. Siden afgav Huset en Tidlang Lokaler for Politisation 1, men benyttes nu af Fængselsvæsenet.

Kan man stadig glæde sig over de stilfærdigt fornerne Husrækker paa Nytorvs Øst- og Sydside, saa gælder unægtelig noget andet for Vestsidens Vedkommende. Det er ikke for meget sagt, at det bombastiske Hus med det svære Taarn, som Københavns Grundejerbank i 1908 lod Arkitekt V. Nyebølle opføre, har taget Luven fra C. F. Hansens Domhus, i hvert Tilfælde har det komplet ødelagt Nytorvs Totalbillede, og har nærmest kun Værdi som Anskuelsesbillede paa, hvor lidet Hensyn man i »Klunketiden« tog til den ældre Bebyggelse.

Ejendommen, der er samlet af to ældre Gaarde, af hvilke den paa Hjørnet af Frederiksberggade i ældre Tid regnedes som liggende paa Gammeltorv, fordi den laa foran Raadhuset. Den husede i mange Aar Gammeltorvs Apotek, der senere flyttede ind i Frederiksberggade. Paa selve Hjørnet var der indtil først i 1920'rne Indgang til Victoria-Teatret, den Biograf, som var indrettet i det nuværende Banklokale ud mod Nytorv. Grundejer-

Indgang til Victoria-Teatret paa Hjørnet af Nytorv og Frederiksberggade. Teatret, der aabnede 1911, var Københavns første virkelig storstadsprægede Biograf, men blev fra 1924 Lokaler for Handelsbankens Gammeltorv-Afdeling.

banken krakkede 1908, hvorefter Københavns Handelsbank i 1914 overtog Boet og Bygningen. 1924 flyttede Handelsbankens Gammeltorv-Afdeling ind i de ombyggede Lokaler.

Bygningen afløste som sagt to Ejendomme, begge uden noget Særpræg, ret enkle klassicistiske Ejendomme. Den sydlige, Nytorv 2, havde som Pendanten paa den modsatte Side af Torvet været ejet af en Gehejmearkivar, nemlig Gerhard Schøning, fra 1778 til 1780. Efter Branden blev den købt af den ogsaa i Forbindelse med Torvets modsatte Side omtalte Hofarkitekt Andreas Kirkerup, der genopbyggede den. Og som en Plade, der nu sidder paa det nye Hus, fortæller, blev Søren Kierkegaard født her den 5. Maj 1813. At det ikke er rigtigt, hyad Indskriften ogsaa melder, at han uafbrudt boede her til 1848, er noget andet.

Men paa Nytorv stod i hvert Tilfælde den vordende Verdensberømteds Vugge, i Nr. 27 oplevede han sin Barndom og Ungdom under de mærkelige Vilkaar, der blev bestemmende for hans Skæbne. Man forstaar overhovedet ikke Søren Kierkegaards Udvikling uden at kende disse Forudsætninger. Her kan der naturligvis ikke blive Tale om at rekapitulere blot en Brøkdel af det, han selv eller andre har skrevet derom, men her skal blot fremdrages nogle enkelte Træk af hans Historie, forsaavidt den er knyttet til Nytorv.

Den berømte Tænkers Fader, Michael Pedersen Kierkegaard købte Ejendommen i Aaret 1809. Han var kommet til København i 1768, kun tolv Aar gammel, til sin Morbror, Hosekræmmer Niels Andersen Seding. De to var ikke de eneste Jyder, der søgte til Hovedstaden for at skabe deres Lykke, og mangent Navn, der nu har en udpræget københavnsk Klang, gaar i sin Oprindelse tilbage til jyske Hosekræmmerslægter. Michael Pedersen fik i 1780 selv Borgerskab som Hosekræmmer, han havde Butik i en Kælder paa Købmagergade, men slog sig hurtigt op og udvidede sin Handel til at omfatte Importvarer fra Kina og Ostindien. Men trods det, han saaledes i Virkeligheden var gaet over til at drive en Storforretning i Kolonialvarer, kaldte han sig stædigt »Hosekræmmer«.

Hele sin store Forretning havde han imidlertid afhændet Aaret før, han købte Gaarden paa Nytorv, efter Familietraditionen fordi han havde tjent, som man sagde, »en Tønde Guld«, og nu syntes det passende, at yngre Kræfter kom til.

Det har været drøftet indgaaende, hvorvidt dette nu var den virkelige Aarsag. Det tør vel forudsættes bekendt, at Michael Kierkegaard var en streng og alvorligt tænkende Mand, hvis Livsindstilling prægedes af, at han som Barn, som Vogterdreng paa Heden, havde følt sig saa ene og gudsforladt, at han stod op

paa en Sten og »forbandede Gud Herren, der, hvis han var til, kunde nænne at lade et hjælpeløst ulykkeligt Barn lide saaledes, uden at komme ham til Hjælp«.

Et Par Maaneder efter at Kierkegaard havde afhændet sin Forretning, giftede han sig igen, — hans første Kone var død Aaret før — med en ung Pige fra Jylland, Anne Sørensdatter Lund. Deres første Barn blev født allerede i Efteraaret 1797 og i Tidsrummet 1797-1809 fik Ægteparret ialt seks Børn, saaledes at Lejligheden paa Østergade blev for lille, og derfor var det vel, Gaarden paa Nytorv blev købt.

Her blev Søren Aabye Kierkegaard født som det syvende Barn. Han kommenterede siden selv Begivenheden: »1813 blev jeg født i det gale Pengeaar, da saa mange gale Sedler blev sat i Cirkulation.« Det var Statsbankerottens Aar, da saa mange Formuer smuldrede hen til ingenting, men netop den blev bevaret, som skulde skabe Søren Kierkegaard en betrygget Tilværelse, økonomisk set. Faderen havde anlagt sin Formue i »kongelige Obligationer«, som ikke mistede deres Værd!

Søren Kierkegaard har ogsaa omtalt sin Fødsel i en mere alvorlig Toneart: »En gammel Mand, der selv var uhyre tungsin- dig, faar en Alderdommens Søn, paa hvem hele dette Tungsind gaar i Arv.«

Han har i sine Værker og Optegnelser fortalt mange Træk om sin Barndom paa Nytorv, Træk, der, som man kan tænke sig, mest drejer sig om Hjemmets aandelige Forhold. Det synes som om Fødselen af den lille »Efternøler« har haft særlige Følger paa Nytorv 27, har bragt lysere Toner ind i Samlivet og ændret Hjemmets Præg. »Faders Stue« var nu ikke mere en afsondret Helligdom, men fungerede ogsaa som Børnekammer, hvor Faderen trænede Sønnerne i Diskussion af navnlig teologiske Materier og i selvstændig Tænkning. Det var en Verden,

hvortil Husets Kvinder ikke havde Adgang. Og end ikke det rent huslige Domæne var betroet dem. Faderen gik selv paa Indkøb paa Torvene, hos Bønderne paa Gammeltorv og Slagterne paa Nytorv, ja, tog selv Varerne med hjem. Det var ogsaa ham, der traf Aftaler med Bageren i Frederiksberggade og som selv handlede med Fiskerkonerne. »Han var Husets Leverandør og Køkkenskriver,« siger Troels Lund, selv et Barnebarn af Huset, »alvorlig, nøjeregnende og paapasselig, som i Hosekræmmerkældereren paa Købmagergade.«

Men denne praktiske Mand animerede paa flere Maader den lille Søns spekulative Indstilling overfor Tilværelsen. Det kunde ske, at han, naar han for at vænne Barnet til Forsagelse eller hvad man vil kalde det, havde givet Afslag paa den lille Søren Anmodning om at gaa en Tur, alligevel blev rørt over Barnets Graad og trøstede ham med en Spadseretur over Stuegulvet. Saa fortalte han ham alt, hvad de kunde have oplevet paa en virkelig Tur gennem Byen!

Søren Kierkegaard skulde dog sidenhen komme til at gennemtrave den virkelige Hovedstad paa Kryds og tværs, han blev en af dens kendte Gadefigurer, der ofte færdedes fra Vesterbro gennem Strøget til Esplanaden, gerne med en eller anden Ledsager, som han havde haget sig fast i og drog med sig paa Turen, ivrigt diskuterende. Takket være Tegningerne af Marstrand og i »Corsaren«, kan man levende forestille sig den mærkelige Skikkelse med de korte Bukseben passere Nytorv. Tegningerne er vel Karikaturer, men Kierkegaard var fra Barnsben vant til Fingerpegen og Grinen, naar han færdedes paa Københavns Gader. Det var hans daglige Sorg, naar han fra 8-Aars Alderen gik til Borgerdydskolen i Klareboderne, at han var saa afstikkende klædt, i en Trøje med Skøder, samt korte Bukser, begge Dele af sortmeleret grovt Klæde. Paa Benene havde han tykke Uld-

Slagtervogne ved Domhuset. Tegning af Tom Petersen 1883. Efter »Ude og Hjemme«. Nytorv var fra Oprettelsen og indtil 1910 Byens Kødtorv, hvor der handlede saavel en Gros som en Detail.

strømper og Sko, aldrig langskafte Støvler som andre Drenge i Datiden. »Søren Sok«, raabte Drengene efter ham, hvis de ikke brugte hans andet Øgenavn »Kordrengen«. Det skulde jo skabe Komplekser, som man nu vilde sige. Den strenge Michael Kierkegaard saa anderledes paa det. Drengen burde bøje sig ydmygt under Spotten, som maatte være Herrens Vilje. Saa meget mere, som det lader til at have været Faderens Opfattelse, at Drengen samtidig skulde sone hans gamle Synd fra Heden!

Søren Kierkegaard, der dog næppe i sin Barndom kendte den sidste Bestemmelse, synes at have elsket denne Fader. Og virkelig Misstemning mellem dem opstod vistnok først, da Sønnen vilde opgive det teologiske Studium, som han til Faderens Tilfredshed var slaaet ind paa i 1831. Det skete i Efteraaret 1835. Faderen var da atter tynget af Modgang. Aaret før havde han mistet baade sin Kone og Datteren Petrea, Søren Kierkegaards Yndlingssøster. Hun, som saa utrættelig var vandret fra Hjem-

met paa Blegdamsvejen ind til Nytorv for at pleje den syge Moder, døde selv i Barselseng. Hun haabede til det sidste at kunne komme over det, indtil Faderen, der vel vilde, hun skulde være forberedt paa den sidste Rejse, gik ind til hende: »Du har ikke langt igen!«

Moderen var af en helt anden Støbning end Faderen og har vel altid følt sig underordnet denne. ». . . Hun blev omtalt i Familien som en rar lille Kone med et jævnt og fornøjet Sind. Sønnernes Udvikling gik hende lidt over Hovedet: deres høje Flugt forekom hendes bekymrede Hjerter som en Flugt bort fra det Stade, hvor hun følte sig hjemme, og hvor hun saa gerne havde beholdt dem. Derfor var hun aldrig mere i sit Es, end naar en forbigaaende Upasselighed tvang dem lidt tilbage under hendes Regimente; især var hun tilfreds, naar hun kunde faae dem i Ro til Sengs; thi da svingede hun Sceptret med Fryd og hyggede for dem og fredede om dem som Hønen om sine Kylinger.«

Det er Datterdatteren Henriette Lund, der har skildret Bedstemoderen paa denne Maade. Man fristes til at udbryde: Endelig en Smule sund Menneskelighed i dette sære Milieu!

Manden sørgede trods alt over hende. Skønt han paa Begravelsesdagen ikke lagde sine Følelser for Dagen. Da Mynster ankom til Hjemmet paa Nytorv, hvorfra Begravelsen efter Tidens Skik foregik, og bevæget udtrykte sin Deltagelse, svarede han kort: »Skal vi saa ikke, Deres Højærværdighed, gaa ind i Værelset der og drikke et Glas Vin!«

Henriette Lund har forøvrigt ogsaa fortalt om hele Stemningen i det Kierkegaard'ske Hjem: »Ved at tænke paa Livet, som det rørte sig i Bedstefaders Hus, forekommer jeg mig rigtignok at blive ført saa langt tilbage ad Tidens Strøm, at end ikke den fjerneste Lyd fra vore Dages Hastværk og hele jernbaneagtige

Fart naar dertil! Nej, Hastværk kendtes ikke i dette Hus! Man ordnede sig tværtimod med Sindighed, hvorfor Onkel Sørens drillende Bemærkning, at de i hans Hjem købte det fine Brød fjorten Dage forud for Selskabet, nok kunde finde Anvendelse. Det fortælles ogsaa til Belysning af den herskende Forsynligheds og Ensformigheds Aand, at Klæderne til det næste Barns Konfirmation blev købt og skaarne samtidig med, at det første Barn gik til Præsten —«.

Henriette Lund har endelig givet en Skildring af selve Husherren i Nytorv 27: »Meget levende erindrer jeg Bedstefaders gamle ærværdige Skikkelse i den lange drapfarvede Frakke, Benklæderne stoppede ned i de snævre Støvleskafter, en solid Stok med Guldnap i Haanden, og, hvad der ikke mindst interesserede os Børn, Lommerne fulde af Pebernødder! — Hans Bygning var kraftig, Ansigtstrækkene faste og sluttede, Hovedets Holdning lidt bøjet, medens Øjnene havde et Udtryk, som om de endnu drømmende stirrede ud over Jyllands Heder.« Vidste hun selv, hvor sandt det i Virkeligheden var? Men naar Børnene besøgte Bedstefaderen, var der altid »stor Stads og Glæde«, og mens Onkel Peter, den senere Biskop, næsten aldrig var til Stede ved disse Lejligheder, saa indfandt Onkel Søren »sig altid, i det mindste ud paa Aftenen . . . jeg saa ham træde ind ad Døren og tage Hatten af det store blonde Haar.« Henriette Lund drager ogsaa til Felts mod den gængse Opfattelse af Søren Kierkegaard som den lidt latterlige Person, man kender fra Karikaturerne.

Et Skisma i Søren Kierkegaards Liv indtraf altsaa i 1835. Han opgav Teologien og begyndte at skrive kritiske Artikler af litterært og politisk Indhold i Blade og Tidsskrifter. Han blev en hyppig Gæst i Studenterforeningen og flanererede iøvrigt paa de da saa moderne Svejtserkaféer — en af dem laa meget

bekvemst paa Hjørnet af selve Nytorv, i Nr. 3. Men dette Leben kostede Penge, og Faderen sad paa Pengekassen, havde ingen Forstaaelse af Sønnens Tilbøjeligheder. Det vilde være utænkeligt, om han skulde betale Sønnens Svir og Nattesold. Først i Sommeren 1837, da hans Svigerinde var død, og baade han og Faderen i eksalteret Tilstand, kom det til et Opgør paa Nytorv, et Opgør, der efter Slægtstraditionen ikke forløb uden stærke Sammenstød. Men Enden blev, at Faderen delvis maatte give sig, love at betale Sønnen en aarlig Understøttelse, mod at han saa forpligtede sig til iøvrigt at tjene til sit eget Udkomme ved Undervisning i Latin paa Borgerdydskolen. Faderen paatog sig tillige at betale Sønnens ikke helt lille Gæld, og Søren Kierkegaard flyttede bort fra Barndomshjemmet til en egen Lejlighed i Løvstræde.

Den kierkegaard'ske Æra paa Nytorv stundede mod Slutningen. Men der forestod endnu Fader og Søn en ny smertelig Oplevelse i Hjemmet. Lørdag den 5. Maj 1838 fyldte Søren Kierkegaard sit 25. Aar, blev fuldmyndig. Faderen benyttede Lejligheden til at ordne deres økonomiske Mellemværende og vistnok ogsaa til at overrække Sønnen sit aandelige Testamente, Beretningen om, hvordan han som Barn havde forbandet Gud og siden som Sonoffer lovet Sønnen til Herren! Søren Kierkegaard tog Konsekvenserne. Trods det, det maatte falde ham haardt, vendte han i Overensstemmelse med Faderens Ønske tilbage til det teologiske Fakultet, ja, tilkæmpede sig i Løbet af forbløffende kort Tid sin Barnetro. Godt en Maaned efter at han havde været til Alters igen, døde Faderen i sit 84. Aar. Sønnen følte sig forpligtet til at følge den valgte Bane og tog i 1840 sin teologiske Eksamen. Men han kunde saa hellige sig sin Lyst til frit videnskabeligt Arbejde, for ved Faderens Død var han blevet en velstaaende Mand. Ved Universitetet stod Vennen, Poul Martin

Udsigt fra Nytorv mod Gammeltorv. Tegning 1883 af Tom Petersen. Efter »Ude og Hjemme« 1884. Kunstneren var en Søn fra Gammeltorvs Apotek, der forhen laa paa Hjørnet af Nytorv og Frederiksberggade. Bemærk til højre en af Altanerne paa Nr. 5.

Møllers Professorat ledigt og ventede paa ham, og han havde sin filosofiske Magisterafhandling omtrent færdig, da Rasmus Nielsen i 1841 blev udnævnt til Professor i Filosofi. Tungsindet greb atter Søren Kierkegaard, og han følte sig paany kaldet til at efterleve Faderens Vilje og sone den begaaede Dødssynd. Foreløbig gjorde han dog sin Magisterafhandling færdig og fik den antaget til det mundtlige Forsvar, som fandt Sted den 20. Sep-

tember 1841. Den 11. Oktober derefter indtraf det afgørende Brud med hans Forlovede Regine Olsen. Deres tragiske Kærlighedshistorie skal ikke fortælles her, saa meget mindre, som det var paa hans Bopæl paa Nørregade, hun flere Gange opsøgte ham, men siden flyttede han atter tilbage til den fædrene Gaard paa Nytorv, hvor ogsaa Broderen Peter en Tid lang boede med sin nylig ægtede Hustru. Adskillige af Søren Kierkegaards Værker er blevet til i det Hus, hvor han havde henlevet sin tunge Barndom, saaledes baade Dele af »Enten-Eller« og af »Stadier paa Livets Vej«.

Søren Kierkegaard og Broderen P. C. Kierkegaard, den senere Biskop, var ved Skiftet efter Faderen blevet Ejere af Gaarden paa Nytorv. Efter hvad Henriette Lund har fortalt, boede de vistnok sammen i Ejendommen en kortere Overgang efter Broderens Giftermaal, men siden flyttede Søren Kierkegaard, og selv efter at Broderen i 1842 var blevet Præst i Pedersborg ved Sorø, varede det helt til 1844, inden han atter opslog sin Bopæl paa Nytorv. Han havde ved Broderens Fraflytning overtaget Administrationen af Ejendommen, hvilket han imidlertid hurtigt blev ked af, fordi »Forretningerne forstyrrede hans skjønne Tankerækker«, og han overdrog Hvervet til en Svoger. Det var ikke, fordi han ikke selv havde Forstand paa Penge og Penges Værd. Myten om den »idealistiske« Søren Kierkegaard, der levede i al Tarvelighed af sin Formue, som kun lige slog til i hans Levetid, dels fordi han ikke vilde have Renter af sine Penge, dels paa Grund af hans store Godgørenhed, og endelig fordi han kun havde Udgifter af sin Skribentvirksomhed, er i vore Dage ved Frithiof Brandts Undersøgelser blevet eftertrykkeligt aflivet.

Hans Værker gav ham ganske pæne Indtægter, vel ikke tilstrækkelige til, at han kunde leve af dem, men hans Pengeforbrug var stort, og af samme Aarsag afhændede han Tid efter

anden de ikke ubetydelige Aktie- og Obligationsposter, han havde, og hvis rentebærende Evne han sandelig ogsaa drog den fulde Nytte af. Hans Liv er en ny Bekræftelse af Sandheden i det gamle Ord, at efter en Samler kommer en Spreader. Økonomisk var han forsaavidt ikke, skønt han paa sin Vis kendte Pengenes Værdi. Da han skrev til Broderen om den ændrede Administration af Gaarden paa Nytorv, føjede han til: »Stedet er meget fordelagtigt, det kan man ikke nægte; kommer det i de rette Hænder, kan der spindes Silke derved.« Og de rette Hænder blev faa Maaneder efter — hans egne. Han købte Nytorv 27 i Maj 1843, Broderen fik 8500 Rigsdaler for sin Part, som paa Skiftet var blevet ham udlagt for 9500!

Søren Kierkegaard flyttede tilbage til den fædrene Gaard paa Nytorv den 16. Oktober 1844 og blev boende der til April 1848. Han fortsatte her det Velleved, som var blevet ham en Uundværlighed, og som han undskyldte med »bestandigt ene var beregnet paa at holde ham i Produktivitet efter den uhyre Maalestok«, idet han dog ogsaa lejlighedsvis henviste til, at selv Kristus billigede en vis from Ødselhed, som f. Eks. at den kostbare Salve ødsledes paa ham!

Hans længere og kortere Køreture pr. Wienervogn kostede ham mange Penge, og det kan anføres, at han f. Eks. i November 1847, i det sidste Aar, han boede paa Nytorv, fik Laks to Gange, sprængt Lam fire Gange, samt Andesteg fire Gange, men det var naturligvis ogsaa den Maaned, Mortensaften falder i.

Det endte til sidst med, at han maatte sælge Nytorv-Ejendommen! Ifølge sin og Faderens mærkelige Levelære havde han ikke ventet at blive mere end 33 Aar gammel, og begge havde troet, at Faderen vilde overleve alle sine Børn. Hans Død havde været den første Streg i denne Regning, og nu blev Søren Kierkegaard virkelig 34 Aar. Han havde paa det Tidspunkt op-

brugt næsten hele sin rørlige Kapital og maatte, da han altsaa overraskende nok syntes at skulle leve længere, gøre noget for »at betrygge sit Udkomme«.

Der var ikke andet tilbage end at sælge Ejendommen, hvilket han gjorde med det Resultat, at han efter sin egen Beregning tjente henved 2200 Rigsdaler paa den. Broderen havde han forud i et langt Brev søgt at overtale til at forhøje sin Prioritet i den fra 7000 til 10.000 Rigsdaler, men uden Held. Om det nu har været, fordi Præsten har følt sig noget pikeret over, at Filosoffen skulde tjene over 2000 Rigsdaler paa den Ejendom, som han selv et Par Aar før havde tabt 1000 paa, er ikke let at vide. I hvert Fald opstod der efter Handelen et mindre venligt Forhold mellem Brødrene, og Søren Kierkegaards »Journalindførsler« i den Anledning var meget bitre.

Det er vel ofte hændt, at en Ejendom er blevet solgt for at skaffe sin Besidder likvide Midler, men de dybere liggende Aarsager har næppe nogensinde været mere mærkelige, end ved Salget af Gaarden Nytorv 27 i 1847. Fra det Skøde, som da blev læst ved Københavns Byting, gaar der en lige Linje tilbage til hin lille ulykkelige Hjorddreng paa den jyske Hede. Salget var Slutstenen paa den kierkegaard'ske Æra paa Nytorv, og som hele denne præget af hin Begivenhed, saa fjern i baade Tid og Sted.

Søren Kierkegaard drog for Alvor bort fra sin Faders Gaard — for at opbruge de sidste Rester af den arvede Formue samt hvad han selv kunde øge denne med, — og paa Vej til Verdensberømmelsen.

Den er i Dag saa stor som nogensinde. Kloden over dyrkes den danske Tænk, og sære Ismer sværger til hans Navn. Det er mærkeligt at tænke sig, at denne Tilbedelse har sin Rod i det underlige Liv, som levedes i det gamle Nytorv 27, Gaarden, som en vankundig Efterslægt lod nedrive til Grunden uden at skønne

Den 16. April 1910 var den sidste Torvedag paa Nytorv, idet Handelen derefter blev forlagt til den nye Flæskehal ved Godsbanegaarden. Billedet giver et godt Indtryk af Torvets vrirlende Liv og de primitive Forhold, som dengang prægede Hovedstadens Forsyning med Fødemidler. Fotografi i Bymuseet.

paa, hvilken Turistattraktion den vilde have været. Af Rang næsten med Goethes nu ogsaa forsvundne Fødehus i Frankfurt.

Ud fra det her fortalte kan man naturligvis ikke fatte Værdien af Kierkegaards aandelige Virksomhed. Som før sagt, har det kun været Meningen at give nogle Glimt af Livet i Gaarden paa Nytorv, og det har mere været hans menneskelige Egenskaber, man har beskæftiget sig med, Reversen af Medaillen, om man vil, for store Aandspersonligheder er jo ikke altid store i det menneskelige.

Ogsaa Værdien af hans Tænkning har man imidlertid formasteligt dristet sig til at drage i Tvivl. Sven Clausen er i nogle

Essays gaaet ret haardt i Rette med Søren Kierkegaard, ja, er ikke veget tilbage fra at karakterisere ham som den ræsonnerende Æstetiker, der »fortsætter sit Tungsind i komfortable Omgivelser og sine frygtelige Overvejelser, saaledes at det leder Tanken hen paa en af disse Grammofonplader, som aldrig faar spillet Melodien igennem, fordi Stiften paa et bestemt Sted smutter tilbage i den Rille, som lige er gennemløbet og derefter gennemspiller den i det uendelige.«

Det har vel været et Savn for Beboerne paa Nytorv, at de fra April 1848 ikke mere skulde have Søren Kierkegaard at sladre om. Til Gengæld flyttede en mere æstimeret litterær Personlighed det samme Aar ind i Nr. 11, selve Digterkongen, Konferensraad og Professor, Medlem af Konsistoriet, Dr. philosophiæ Adam Oehlenschläger, som dog kun boede paa Nytorv et Aar til Ende.

Tidligere havde andre af Guldalderdigterne haft deres Bolig paa Torvet, to Personligheder, der tilmed begge, omend paa noget forskellig Vis, var knyttet til Søren Kierkegaard, og hvoraf den ene var hans højlig beundrede ældre Ven, Poul Martin Møller, og den anden, Henrik Hertz. Begge boede en Overgang i Nr. 17, Hertz fra 19. September 1835 til samme Dato 1837, Poul Møller fra Foraaret 1836 til sin Død i 1838.

Hertz skrev her ikke blot sin største Lystspilsucces, »Sparekasen«, men ogsaa dette Stykkes, man kan vel sige diametrale Mod-sætning »Sven Dyrings Hus«. Det var i denne Periode, han gjorde Søren Kierkegaards Bekendtskab, i Studenterforeningen, men de kom forøvrigt kun sammen paa Gaden og andre offentlige Steder. Frithiof Brandt har paavist, at den Klike, som Hertz skildrer i »Stemninger og Tilstande«, der udkom 1839, er aftegnet efter levende Modeller, blandt hvilke H. C. Andersen, P. V. Jakobsen og netop Kierkegaard. Det Billede, han saaledes skal have frem-

sat af sidstnævnte, er ikke særligt flatterende, om det saa er Kierkegaards Forvoksethed, saa gaar den igen, saa det er ikke underligt, at Modellen ikke nærede særligt venlige Følelser overfor Ophavsmanden. Følelserne var forresten gensidige. Under en Omtale af en af Søren Kierkegaards Særheder overfor hans Forlovede, »den yndige Frøken Olsen«, bemærker Hertz: »Han burde havt Riis paa R.... i den Anledning.«

Helt anderledes var altsaa Kierkegaards Forhold til Poul Møller, hans Læremester ved Universitetet, hvem han beundrede og saa op til, som ellers til næppe noget Menneske, og hvis Professorat man som nævnt ansaa ham for selvskreven til at arve. Skønt en ung Mand i Begyndelsen af Fyrrerne var Poul Møller allerede dødsmerket, da han flyttede ind paa Nytorv. Ikke desto mindre giftede han sig (2. Gang) i Julen 1836, men i Løbet af det følgende Aar tog hans astmatiske Lidelse til, saa han kun med Møje gennemførte Overhøringen ved den filosofiske Eksamen i Efteraaret 1837. Han skrev samme Aar sit kendte Digt »Kunstneren mellem Oprørerne«, der maa ses som Udslag af hans Misfornøjelse med Tidens politiske Udvikling og vakte Bitterhed i visse Kredse.

Poul Møller døde ret pludselig den 13. Marts 1838, og havde overdraget Sibbern at bringe Eleven en sidste Hilsen: »Sig den lille Kierkegaard, at han passer paa ikke at anlægge for stor en Studieplan, for det har skadet mig meget.«

Poul Møller døde som en ung Mand, kun 44 Aar gammel. Samme Aar som Søren Kierkegaards Fader gik i Graven som en højt bedaget Olding. Det var den gamle Slægt, som forsvandt. Aaret efter døde Sjette Frederik. En ny Tid var i Anmarch. Men igennem 1840'erne kunde man endnu ofte se det vante Syn af fløjelsklædte Herolder, der med Fanfarer forkyndte, at Kongen vilde »ride Herredage ind«. Hestgardere med deres skin-

Slagterdrengen med Svineblærerne var en typisk Foreteelse paa Fortidens Nytorv. Billedet gengiver en Situation, der kunde forekomme, idet Drengen var saa fuldstændig skjult af de oppustede Blærer, at han intet Udsyn havde, og derfor let kunde komme til at falde over en af de omstreffende Hunde paa Torvet. Tegning af Hans Tegner. Efter »Ill. Tidende« 1880-81.

nende Kyradser holdt i en Halvcirkel uden om Herolderne, og næste Dag kørte den enevældige Konge i Guldkaaret gennem Byen for at aabne Højesteret. I 1840'rne saa den lille Dreng Troels Lund endnu fra sin Faders Vinduer, hvordan Torvebønderne gik i deres gamle Folkedragter med det forneden lige afskaarne Haar hængende til Skuldrene.

Men den nye Tid manifesterede sig med Foraaret 1848. Et Par af de mere betydende Optrin udspillede paa og ved Nytorv, i Raad- og Domhuset. Det var i den Sal, som tidligere havde været benyttet af Byens 32 Mænd, og som nu anvendtes af Borgerrepræsentationen, at denne Forsamling i et Møde om For-

middagen den 24. Januar 1848 enstemmigt vedtog ikke at ville benytte sig af den givne Tilladelse til at hilse paa Kong Frederik VII, der ventede Kommunalbestyrelsen til Audiens paa Christiansborg Kl. 10. Aarsagen var, at Kongen indtil videre havde frabedt sig alle Adresser og Petitioner. Denne Forsamlingens Stillingtagen vakte stor Opsigt Landet over, og der fremkom Adresser fra Bystyrelserne i andre af Landets Købstæder. Man takkede Københavns Borgerrepræsentation for »kraftig Fremtræden og energisk Holdning i Folkefrihedens Sag«. Det var ikke langtfra, at der var Revolutionsstemning i Byen, og foran Slottet lød idelig Raabet om en Konstitution.

Der gik godt og vel et Par Maaneder, saa holdt Borgerrepræsentationen igen Møde i samme Sal, denne Gang om Aftenen den 20. Marts. Det slesvig-holstenske Oprør var brudt ud og Forsamlingen vedtog med 27 Stemmer mod 3 den bekendte Adresse til Kongen om at udnævne en ny Regering. Den var forfattet af Orla Lehmann og endte med de ofte citerede Ord: Vi anraaber Deres Majestæt om ikke at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp! Samme Aften holdtes det andet Kasino-møde, paa hvilket man under Jubel vedtog at følge Borgerrepræsentationen til Slottet den følgende Dag.

Der herskede en forventningsfuld Tavshed paa det tætpakkede Nytorv den næste Dag ved Middagstid, men Jubelen brød løs, da Hvidt, Borgerrepræsentationens Formand, og Lange, Overpræsidenten, viste sig mellem Domhusets Søjler. Saa havde Magistraten altsaa sluttet sig til Borgerrepræsentanterne. Og med de to i Spidsen drog Folketoget igennem Strøget til Christiansborg, hvor Frederik VII kunde meddele, at han var kommet Folkets Ønsker i Forkøbet og havde afskediget den gamle Regering.

Mindre bekendt er det, at Borgerrepræsentanterne, da Mod-

tagelsen hos Kongen var forbi, banede sig Vej gennem Folkestimlen for langs Thorvaldsens Museum og Frederiksholms Kanal at naa tilbage til Raadhuset, fra hvis Trappe Hvidt proklamerede, at Folkets Vilje var sket Fyldest.

I de følgende Aar oplevede København sine store Dage, da Borgerne hilste de hjemvendende sejrige Tropper paa deres March gennem Byen, frem mellem Gammel Torv og Nytorv, hvor der var rejst Æresporte.

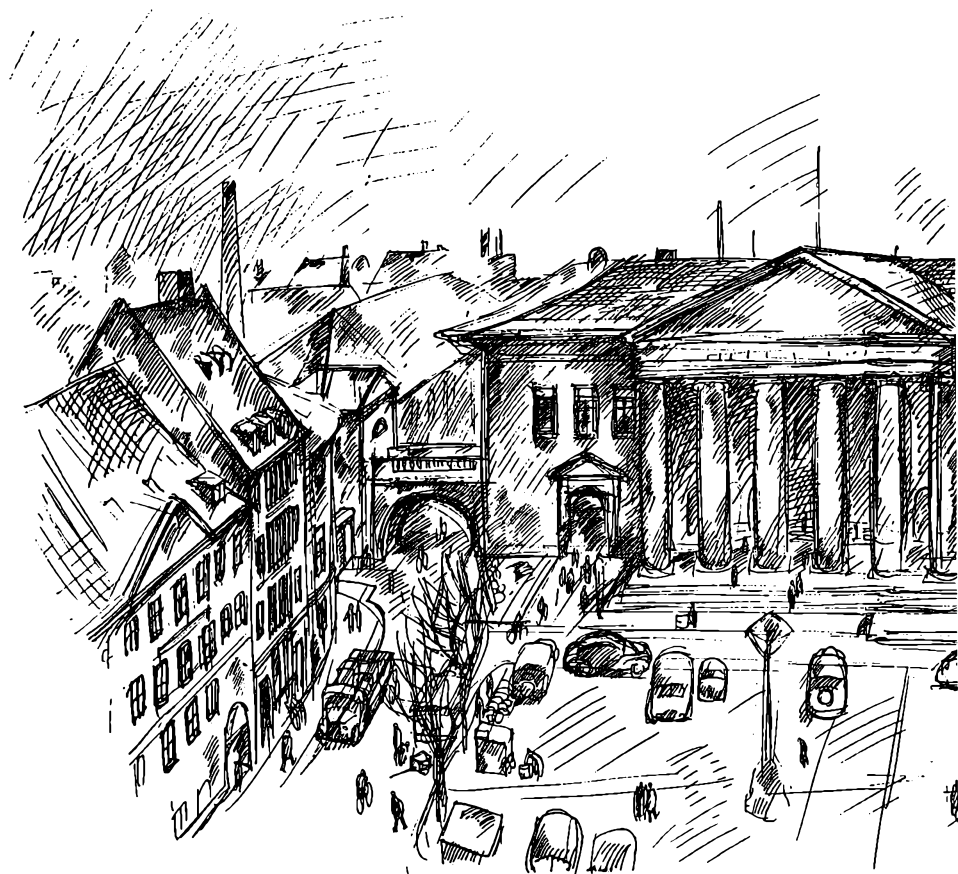
Men Hverdagen kom igen, og Torvet levede sit Liv som forhen. Det var stadig Byens Kødtorv, hvor Slagterne holdt med deres Vogne. Tidligt om Morgenens rullede de ind fra Vesterbro, hvis Urbefolkning de dannede, i deres smaa, fladbundede Vogne, trukket af kraftige Heste, der skridtede ud, som kun Slagterheste kan. Det var ingen Bondekørsel. For stramme Tøjler gik det i skarpt Trav forbi Frihedsstøtten og ind ad Frederiksberggade, hvor en Del Vogne svingede ind paa Torvet, andre kørte videre mod Boderne paa Graabrødretorv og ved Nikolaj. I 1880'erne hævdede man, at det i Virkeligheden kun var den laveste Klasse af Slagtere, der nøjedes med at holde deres Varer til Fals fra aaben Vogn paa Nytorv. Selve Vognen gjorde Tjeneste som Butik. Den var forsynet med en Slags Galge, hvori Kødet kunde ophænges, i Tilfælde af Regnvejr dækket med et Halvtag af Sejldug. Vognene holdt i tætte Rækker paa tværs over hele Nytorv, ja, det kunde ske, at en Række »havde maattet laane Plads paa Gammeltorv og slaaet sig ned langs Fliserne, saa den ganske skjulte de Sælgekoner, som cornerede Springvandet med deres gammeldags beskedne Udstilling af et Par Høns og Ænder paa de omvendte Kurve, og som bekendt kaldes Valbykoner, fordi de i Reglen ere fra Ballerup eller Bagsværd.«

Nytorv vedblev at fungere som Kødtorv til helt ind i dette Aarhundrede, da Flæskehallen blev opført i 1909.

Inden den Tid havde imidlertid ogsaa Stadens kommunale Øvrighed, Bystyret, forladt Nytorv, og hermed var det gamle Naboskab, der fra Middelalderens Dage havde eksisteret mellem Torv og Ting tildels opløst.

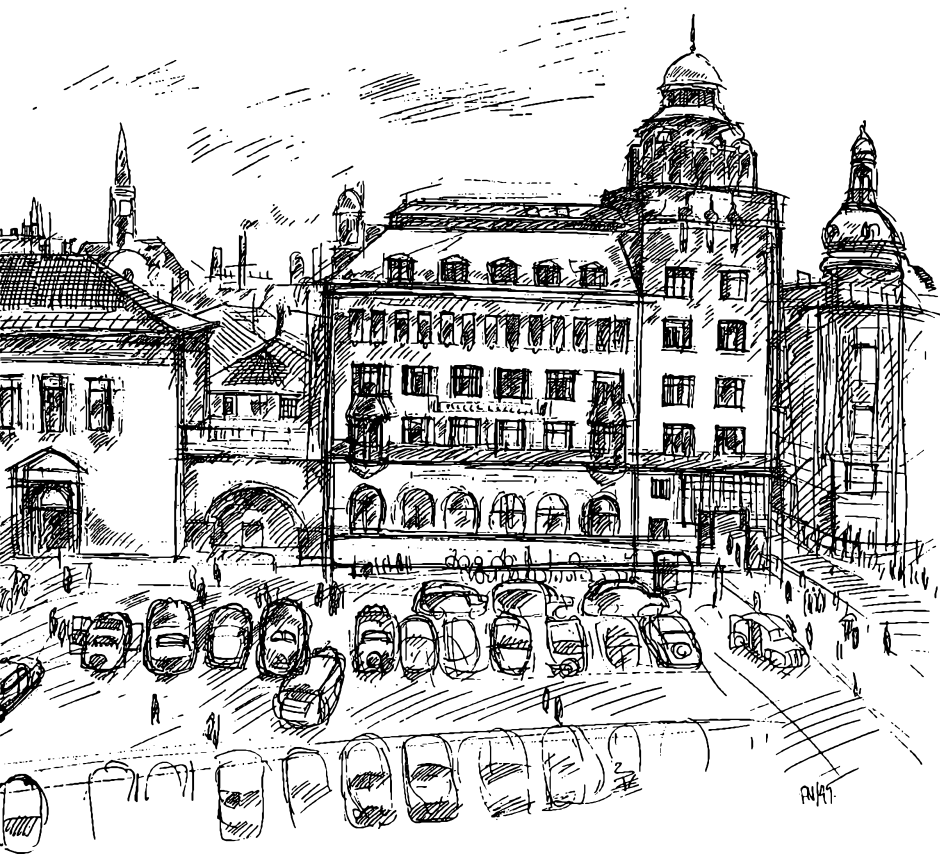
Det var hurtigt blevet øjensynligt, at C. F. Hansens Raad- og Domhus ikke i Længden vilde kunne passe til sit Formaal. Det maa huskes, at baade den administrative og den dømmende Myndighed, som Navnet siger, havde Lokaler paa Nytorv, og at Domstolene tillige omfattede Overretten, den saakaldte Hof- og Stadsret. Naar det trak i Langdrag med Forhandlingerne om et nyt Raadhus, skyldtes det i første Række, at der gjorde sig visse Vanskeligheder gældende med Hensyn til Opløsningen af det Sameje, der bestod mellem Stat og Kommune. Dette Forhold blev dog delvis reguleret i 1883 og 1887, da Arresthuset overgik til Kommunen. Sidstnævnte Aar var man endelig blevet enige om Placeringen af det nye Raadhus, og der blev udkrevet en Arkitektkonkurrence. Der gik dog endnu 5 Aar, inden det første Spadestik paa det nye Raadhus' Grund blev gjort, og først i 1903 kunde Borgerrepræsentationen tage sine nye Lokaler i Besiddelse.

Forsamlingens sidste Møde paa Nytorv blev holdt den 22. December 1902, dog ikke i den samme Sal, hvor man havde været samlet i 1848. Det var dengang Magistraten, som beslaglagde det fornemste Lokale paa Raadhuset, men efter at den nye Kommunalforfatning var traadt i Kraft i 1857, havde man fundet det rimeligt, at det med Borgerrepræsentationens udvidede Myndighed fremtidig burde være denne Forsamling, som brugte den fineste Sal. Og det var i den, det sidste Møde holdtes før Overflytningen til Nyrops Raadhus. Forøvrigt havde han i ramme Alvor foreslaaet at placere sit Raadhus paa Nordsiden af Gamme Torv!

Udsigt fra Nytorv Nr. 5 mod Torvets Vestside.

Der eksisterer en malende levende Skildring af Livet paa det gamle Raad- og Domhus i Slutningen af det 19. Aarhundrede, da Komplekset endnu rummede baade de administrative og de dømmende Myndigheder, nemlig Otto Rungs i hans fortryllende Erindringsbog »Fra min Klunketid«. Af den skal her anføres et Par Passager: »Det gamle Raad- og Domhus paa Nytorv laa som et vældigt rødlig-graat Termitbo, med Portalens Søjlerad

Tegning 1949 af Palle Nielsen.

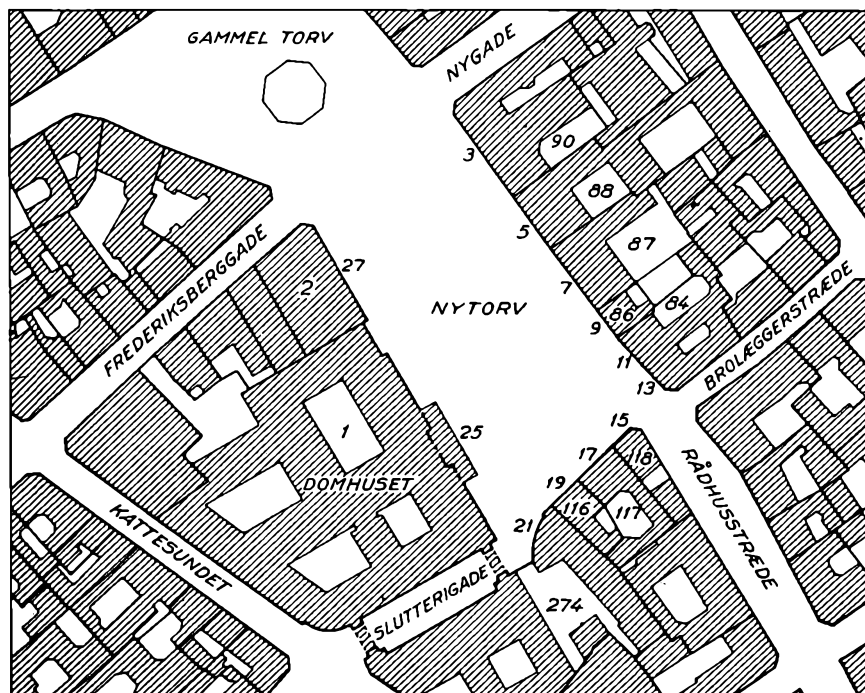
rejst som Støtter af stivnet Lava. Og over den lave Trappe op mod Vestibulen myldrede en Hær af travle Marionetter, hver af dem ledet af sin private lille Rytme, og blot med et Par Hjerne-svingninger indstillet i al Hast omkring det første Problem, der stod paa Dagens Liste: En vigtig Forhandling med en Borgmester — en Mulkt for Gadeuorden i den Offentlige Ret, — en Sag om Arve-Millioner i et Skifteretskontor eller en Vidneførsel

om et Værtshus-Slagsmaal, der var berammet i et Kriminalkammer — Sagførere, Embedsmænd, Klienter og Forbrydere i deres Dags-Tempo, paa Vej, hver til sin Dont . . .

Hele Stueetagen var forbeholdt Byens Borgmestre, Magistrat og Borgerraad som Nabo med Politikammer og dets Anneks af skumle, smaa Kontorer, hvor Politiets Inspektører med dets Stab af Opdagere og Betjente husedes snævert og tæt. Paa første Sal fandtes langs en krinkelkroget Flisegang de seks kriminelle Kamre, samt den hele Hof- og Stadsret med Gældskommission og Vidnekamre, og paa Kvisten mellem Taganlæggets muldrende Arkiver laa Kongens Fogeds smaabitte Stuer gemt. Her oppe sad man ved Vintertid og skrev ved Pultene i Skær af Stearinlys, for Gassen var endnu kun naaet midtvejs op i Eta-gerne her paa Byens Raadhus! . . .

Den gamle Ret er skrinlagt nu forlængst og blot Historie. For godt fyre Aar tilbage — saaledes som jeg husker den i Dag — var den en højt bedaget Rede fyldt med skumle Minder fra en længst forgangen Tid i Enevældens Dage. Paa Lofterne slumrede nu i de spindelvævsgraa Arkiver de gamle Protokoller fyldt med Skæbne. Og endnu sad i et af Kamrene et Retsvidne, der var ældgammel som Methusalem, og som endda i Anno 48 var Medlem af den grundlovgivende Rigsdagsforsamling — en mumie-indtørret Olding, som Betjentene kaldte »Krokodillen«. Og en anden Oldtidslevning, med et Skæg som selve Drakenberg, maatte følges til og fra sin Rørstol bag ved Skranken. Og ofte stod, naar Retten hævedes, en Sø under Stolen efter gamle Nissefar.«

Naar Rung skriver, at den gamle Ret er helt skrinlagt, passer det dog ikke ganske, selv om der ikke mere er saa tæt befolket i Domhuset paa Nytorv. Raadhus er det jo ikke mere, men Retten plejes stadig indenfor de ærværdige Mure, hvor Byretten

Moderne Plan over Nytorv med nærmeste Omgivelser. Tegning af O. E. Christensen. Tallene paa de enkelte Grunde omkring Torvet er de siden 1806 gældende Matrikelnumre, mens Gadenumrene er paaført udfor Grundene. Ved en Sammenligning med Planen foran Side 21 vil bemærkes, at Domhuskomplekset optager større Plads end forhen Vajsenhuset, men at iøvrigt de fleste af de gamle Skel har holdt sig.

har bredt sig over samtlige Lokaler. Helt er Stemningen fra Rungs Tid heller ikke forsvundet, og Bissens Kolossalstatue af Byens Grundlægger, Absalon, staar fremdeles i den store og højtidfulde Vestibule, saa støvet som da Rung var ung Fuldmægtig. Og fremdeles færdes travle Sagførere og adstadige Retsbude ad de lange, snævre og krogede Korridorer. En gammeldags Atmosfære præger den Dag i Dag Bygningens Interiører. Ikke stedkendte lister ærbødigt gennem Gangene og søger ved Hjælp af

de opklistrede Sedler at hitte ud af, hvor det er, deres Sag skal for. Bekvemmelighederne er ikke store. Parternes Vidner er henvist til at vente i Korridoren, arrigt skulende til hinanden. Inde i Retssalen afholder Respekten for Dommeren vel de stridende fra mere stormende Meningstilkendegivelser, men udenfor paa Gangene kan det ske, at Naturen gaar over Optugtelsen, saa man kan opleve saadan noget som at se den ene tilsyneladende pæne Gentleman gribe den anden i Frakkekraven og spytte ham lige midt i Ansigtet!

Fru Justitia residerer fremdeles paa Nytorv! Her er i over tre Hundrede Aar blevet gjort Ret og Skel, selv i den mørke Tid, da Tyskerne raadede for Danmark, ja, selv i den helt lovløse Periode, da Mandskabet var fjernet fra Politistation 1 som fra Byens andre Politivagter og sendt til Tyskland. I den Tid, da Vagtværnet med deres Knipler satte Livet paa Spil mod Maskinpistoler og Revolvere, da Lyden af Skud i Kvarteret omkring Nytorv var en dagligdags Foreteelse. En blodig Episode udspillede den 27. Januar 1945 paa Hjørnet af Torvet og Nygade. Hipo'er og Sabotører kom i Kamp, og der var dræbte paa begge Sider. Man saa det opløftende Syn af en Hipo-Mand, der dræbte en saaret Sabotør ved flere Skud mod hans Tinding. Paa Strøget midt i Kongens København! Man fatter daarligt, at det kan være rigtigt.

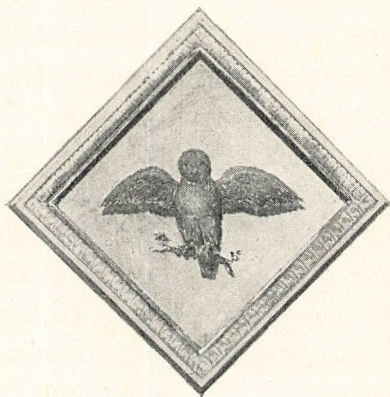
Kan det virkelig være sandt, at en Dag i April 1945 gled Domhusets Flag paa halv, fordi Byretspræsident Myrdahl om Natten var blevet myrdet, skudt ned i sit Soveværelse og død i Ambulancen paa Vej til Hospitalet — blot 14 Dage før Befrielsen!

Paa Baggrund af slige Hændelser maa man se de Scener, der udspillede paa Nytorv i Dagene efter Kapitulationen, da Folke-massens Hujen og Brølen hilste de Stikkere og andre Tyskertil-

hængere, som var blevet indfanget og nu blev bragt til Stationen paa Nytorv, som Frihedskæmperne havde taget i Besiddelse.

Udviklingen førte det med sig, at der atter blev afsagt Dødsdomme bag Domhusets rolige og strenge Facade, mere pompøs end det Indre, end det danske Retsceremoniel i det hele taget, saa underlig formløst, ikke mindst naar der er Tale om Sager paa Liv og Død. Det passer bedre til mindre betydningsfulde Sager, Smaasager, synes man, dem, der naturligvis ogsaa er flest af, og selv deres Afgørelse kunde man godt tænke sig omgivet med lidt større Højtidelighed.

Men Rettens Pleje paa Nytorv hævder i hvert Tilfælde gamle Traditioner. »Bytinget« findes stadig paa omtrent samme Sted, som det blev lagt i Middelalderen for henved 500 Aar tilbage. Blot har Torvene, det gamle som det »nye«, udspillet deres Rolle som saadanne, selv om de stadig er fyldt med Køretøjer, nu mere eller mindre lakskinnende Biler. Som Gammeltorv er Nytorv blevet Parkeringsplads. Og hvor mange af de fortravlede Bilister lægger Mærke til det Mønster i Brolægningen, som markerer, at her stod gennem tre Aarhundreder Byens Raadhus?

Vignetterne i denne Bog er Gengivelser af Detaljer
i den bevarede, dekorative Udsmykning af Nytorv 5.